

Jenni Simonen
Aino Heikkilä

SAVUPILVI PORTIN YLLÄ

Tutkimus ammatillisten oppilaitosten savuttomuustyöstä

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSTYRELSEN

Raportit ja selvitykset 2019:6

Syöpäjärjestöt

© Opetushallitus, Suomen Syöpäyhdistys ja e2 Tutkimus

Raportit ja selvitykset 2019:6

ISBN 978-952-13-6608-6 (pdf)

ISSN-L 1798-8918

ISSN 1798-8926 (pdf)

Taitto: Grano Oy

www.oph.fi

SISÄLTÖ

ESIPUHE	.5
TIIVISTELMÄ	.7
1. JOHDANTO	.9
2. SAVUTTOMUUSTYÖN TAVOITTEITA JA LINJAUKSIA	11
2.1 Tupakointi terveyserojen taustalla ja savuttomuustyön haasteena	11
2.2 Savuttomuustyön sisällöt ja muuttuva toimintaympäristö	11
3. TUTKIMUKSEN AINEISTOT JA MENETELMÄT	14
3.1 Oppilaitosten valintakriteerit	14
3.2 Aineistot ja analyysi	16
4. SAVUTTOMUUSTYÖN ARKEA	19
4.1 Tupakkatuotteiden käyttö oppilaitoksissa	19
4.2 Tupakkalaki ja järjestyssäännöt savuttomuustyön pohjana	22
4.3 Savuttomuustyön toteutuminen oppilaitoksissa	27
4.3.1 Savuttomuustyötä edistävät ja vaikeuttavat tekijät	27
4.3.2 Savuttomuustyön sisältö ja käytännöt	32
4.4 Savuttomuustyön vastuut ja työnjako	36
4.5 Oppilaitosten toiveet ja tarpeet	40
5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	46
5.1 Mitä opittiin: tulokset tiiviisti	46
5.2 Miten eteenpäin?	47
LISÄMATERIAALIA NIKOTIINITTOMUUDEN TUKEMISEEN OPPILAITOKSISSA	50
LÄHTEET	51

ESIPUHE

Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevien nuorten tupakointi on vähentynyt viimeisen vuosikymmenen aikana lähes puolella. Silti niissä opiskelevista tytöistä edelleen joka neljäs ja pojista enemmän kuin joka viides tupakoi päivittäin. Poikien nuuskaaminen on yleistynyt Suomessa nopeasti. Ammatillisissa oppilaitoksissa opiskelevista pojista nuuskaa päivittäin 17 %, mikä on kaksi kertaa lukiolaispoikia enemmän. Sähkösavukkeiden päivittäinen käyttö on vielä harvinaista, mutta ammattioppilaitosten oppilaat käyttävät myös sähkösavuketta yli kolme kertaa yleisemmin kuin lukiolaiset (kouluterveyskysely/ THL 2017).

Suomessa on harjoitettu systemaattista tupakkapolitiikkaa 1970-luvulta alkaen, minkä seurauksena suomalaisten tupakointi on vähentynyt voimakkaasti. Tämä on tärkeää, sillä joka toinen tupakoitsija kuolee johonkin tupakkasairauteen, ellei lopeta tupakointia. Tupakoitsijan keskimääräinen elinikä on noin 8 vuotta alhaisempi kuin tupakoimattoman. Tupakoinnilla on myös suuri merkitys työkyvylle ja työuran pituudelle. Tupakkalain tavoitteena on tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytön loppuminen vuoteen 2030 mennessä. Erityisen suojelun kohteena ovat lapset, nuoret ja heidän elinympäristönsä oppilaitokset mukaan lukien. Oppilaitosten alueella kukaan ei saa käyttää tupakkatuotteita tai sähkösavukkeita (tupakkalaki 549/2016).

Suomen Syöpäyhdistys on Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskuksen (STEA) rahoituksella pitkään painottanut syövän ehkäisyn ja terveyden edistämisen työssään nuorten tupakka- ja nikotiini tuotteiden käytön vähentämistä. Osana tätä työtä Suomen Syöpäyhdistys tilasi tutkimuksen, jossa selvitettiin, miten näiden tuotteiden käyttöä pyritään vähentämään ammatillisissa oppilaitoksissa.

Tutkimuksen keskeisimpiä tuloksia on, että ammatillisissa oppilaitoksissa tiedostetaan tupakka- ja nikotiini tuotteiden käyttämisen haitat. Tupakkalain vaatimukset huomioidaan oppilaitosten järjestysäännöissä, mutta tuotteiden käyttöön puuttumisen keinot ovat puutteellisia eikä puuttuminen ole johdonmukaista. Tyypillistä on ohjata tuotetta käyttävä opiskelija oppilaitoksen alueen ulkopuolelle. Osa koulun henkilökunnasta pyrkii puuttumaan tupakka- ja nikotiini tuotteiden käyttöön, mutta eivät kaikki. Jotkut henkilökunnan jäsenistä jopa tupakoivat yhdessä opiskelijoiden kanssa. Henkilökunta toivoi oppilaitoksen johdolta sitoutumista ja käytännönläheistä ohjeistusta, jotta johdonmukainen työ olisi mahdollista.

Tupakkatyö on integroitava oppilaitosten hyvinvointijohtamiseen, jokapäiväisiin käytäntöihin, vuosikelloihin ja työkykypasseihin sekä henkilökohtaisiin hyvinvointisuunnitelmiin. Oppilaitoksia kannustetaan julistautumaan savuttomiksi ja tätä tulisi edellyttää myös työpaikoilta, joissa oppilaat opiskelevat. Opiskeluhuollon ja siihen kuuluvan terveydenhuollon resursseihin olisi kiinnitettävä erityistä huomiota. Oppilaitoksessa työskentelevät tarvitsevat selkeät ohjeet tupakkatuotteiden ja sähkösavukkeiden käyttöön puuttumiseen sekä lopettamisen tukeen. Oppilaiden lisäksi myös henkilökunta saattaa tarvita tukea oman tupakkatuotteiden ja sähkösavukkeiden käyttönsä lopettamiseen.

Uskon, että tämä tutkimus auttaa ammatillisia oppilaitoksia sekä heitä tukevia ja ohjaavia tahoja tupakkatuotteiden ja sähkösavukkeiden käytön vähentämiseksi tähtäävässä työssä. Suomen Syöpäyhdistys tarjoaa omalta osaltaan tukensa ammatillisille oppilaitoksille tarvittavien toimintatapojen kehittämisessä ja vahvistamisessa. Syöpäyhdistys ylläpitää NikEdu.fi-sivustoa, josta löytyy tietoa ja materiaaleja oppilaitosten tupakkatyön tueksi.

Suomen Syöpäyhdistyksen tilaamassa tutkimuksessa tutkijoina olivat VTT Jenni Simonen ja YTM Aino Heikkilä e2 Tutkimuksesta. Tutkimuksen ohjausryhmään kuuluivat opetusneuvos Tuija Laukkanen (Opetushallitus), VTT, tutkijatohtori Antti Maunu (Turun yliopisto, Koulutus- sosiologian tutkimuskeskus RUSE), VTM, asiantuntija Hanna Ollila (Terveyden ja hyvinvoinnin laitos), sekä terveyden edistämisen asiantuntija Tuuli Hynynen, kehittämispäällikkö Heidi Löflund-Kuusela, terveyden edistämisen asiantuntija Taina Kangas ja ylilääkäri Eeva Ollila (Suomen Syöpäyhdistys).

Kiitän lämpimästi Jenni Simosta ja Aino Heikkilää tästä ansiokkaasta ja tärkeästä tutkimuksesta. Tutkimukseen osallistuneita oppilaitoksia kiitän myötämielisestä ja arvokkaasta panoksesta tähän tutkimukseen. Kiitän myös ohjausryhmää asiantuntevasta tuesta ja neuvoista. Kiitos sosiaali- ja terveysministeriölle, joka rahoitti tutkimuksen veikkausvoittovaroista jaettavalla avustuksella. Kiitos Opetushallitukselle siitä, että se julkaisee tutkimuksen julkaisusarjassaan. Toivon, että tutkimus löytää laajan lukijakunnan.

Eeva Ollila
ylilääkäri
LT, dosentti
Suomen Syöpäyhdistys

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksessa tarkastellaan tupakkatuotteiden käytön nykytilaa ja savuttomuustyön toteutumista auto- sekä ravintola- ja cateringalan koulutusohjelmissa kuudessa ammatillisessa oppilaitoksessa eri puolilla Suomea. Tutkimuksessa hyödynnetään kolmenlaisia aineistoja: opiskelijoiden, henkilökunnan ja johdon edustajien haastatteluja, oppilaitoksissa tehtyä havainnointia ja oppilaitosten savuttomuutta koskevaa materiaalia.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että savuttomuustyön käytännöt ovat hyvin samanlaisia riippumatta oppilaitoksesta ja koulutusalaista. Kaikissa oppilaitoksissa ja molemmilla koulutusaloilla savuttomuustyö ilmeni samansuuntaisina toimintatapoina. Tupakkalaki ja järjestyssäännöt toimivat savuttomuuden edistämisen pohjana, ja kaikissa oppilaitoksissa henkilökunta sekä opiskelijat olivat niistä tietoisia. Työssäoppimispaikat näyttäytyivät harmaana alueena, josta puuttuivat selvät säännöt ja ohjeistukset. Oppilaitosten savuttomuustyö näkyi pääosin tupakkatuotteiden käytön kieltämisenä oppilaitosalueella ja opiskelijoiden ohjaamisena tupakoimaan oppilaitoksen alueen ulkopuolelle. Henkilökunnan yhtenäisen sitoutumisen ja yhteisten pelisääntöjen puuttuminen koettiin keskeisimpänä ongelmana. Vaikka puuttuminen kuului koko henkilökunnalle, se jäi usein muutamien aktiivisten henkilöiden vastuulle. Ristiriitaa savuttomuustyötä koskevan ohjeistuksen ja käytäntöjen välille tuotti se, että useissa oppilaitoksissa osa henkilökunnasta tupakoi samoilla paikoilla opiskelijoiden kanssa eikä henkilökunnan esimerkki vahvistanut savuttomuustyön päälinjoja.

Kirjallisen ohjeistuksen ja toiminnan välinen epäsuhta leimasi savuttomuustyötä yleisemminkin. Sääntöjen rikkomisesta seuraavat toimintamallit ja sanktiokäytännöt oli useimmissa oppilaitoksissa määritelty, mutteivat ne suullista huomauttamista lukuun ottamatta olleet käytössä. Muita savuttomuustyöhön liittyviä käytäntöjä ja toimintatapoja, kuten kampanjoita, tapahtumia, positiivisen vaikuttamisen keinoja ja opiskelijoiden osallistamista, ei juuri käytetty. Savuttomuustyöhön liittyvät toiveet koskivat henkilöstön sitoutumista ja johdon roolin vahvistamista sekä valmiita malleja, joita hektisessä oppilaitosarjessa on mahdollista toteuttaa. Erityisesti nuuskan käyttö koettiin vaikeasti hallittavaksi ja sen suitsimiseen kaivattiin välineitä.

Tutkimuksen havainnot nostavat esiin viisi osa-aluetta, jotka edellyttävät erityistä huomiota savuttomuustyön vahvistamiseksi:

- 1) Työelämäyhteistyö kaipaa kipeästi nikotiinittomuutta edistävän ohjeistuksen selkiyttämistä. Työssäoppimispaikoista puuttuvat savuttomuutta koskevat ohjeistukset, jotka tukisivat oppilaitosten järjestyssääntöjä. Tämän vuoksi tavoitteeksi olisi hyvä asettaa savuttomuuden kirjaaminen oppilaitoksen ja työpaikan välisiin koulutussopimuksiin.
- 2) Nuorten osallisuutta ja opiskelijakunnan roolia on edelleen varaa vahvistaa nikotiinittomuuden tukemiseksi. Opiskelijat kokivat omaehtoisen tekemisen ja nuorilta nuorille viestimisen mielekkäinä vaikuttamisen keinoina.
- 3) Kieltojen ja sanktioiden ohella savuttomuustyöhön kaivattiin myönteisiä vaikuttamisen keinoja. Niiden suunnitteluun toivottiin ulkopuolisia resursseja, välineitä ja ideoita. Valmiit ja hyvin suunnitellut mallit sekä ohjeistetut toteuttamistavat toivotettiin tervetulleeksi.
- 4) Savuttomuustyön vahvistamisessa korostettiin johtajien eli rehtoreiden ja koulutusala-päälliköiden roolia. Henkilökunta toivoi johdolta tukea sekä osallistumista. Rehtorit ja koulutusalapäälliköt puolestaan näkivät omaksi tehtäväkseen henkilökunnan sitouttamisen. Rehtorit ja koulutusalapäälliköt ovat siten keskiössä savuttomuuden edistämisessä.

- 5) Henkilökunnan esimerkki on avainasemassa savuttomuustyön toteutumisessa. Savuttomissa oppilaitoksissa ja työpaikoilla henkilökunnan tupakointi vaarantaa savuttomuuden periaatteet. Savuttomuutta on korostettava rekrytointitilanteissa ja savuttomuus tulisi sisällyttää selkeästi työsopimukseen. Kaikkiaan oppilaitoksia on tuettava henkilökunnan tupakointirajoitusten toteutumiseksi.

Tutkimuksen tulosten valossa keskeistä on, että savuttomuustyö saadaan yhtäältä osaksi johtamista ja toisaalta osaksi opetussuunnitelmia. **Näyttää siltä, että savuttomuustyön vakiinnuttaminen ja systematisoiminen edellyttävät toimia kolmella tasolla.**

Ensinnäkin henkilöstölle tarvitaan valmiita malleja työn toteuttamiseksi, ”ns. nikotiinitomuuskansioita”, jotka sisältävät valmiit materiaalit (julisteet, opasteet) sekä ohjeet työn toteuttamiseksi ja tapahtumien organisoimiseksi.

Toiseksi tarvitaan nikotiiniteeman integrointia osaksi henkilöstön työnkuvaa, eli teeman vahvempaa sisällyttämistä opetussuunnitelmiin, opetukseen ja ammatillisuuteen, jotta se leviää toimintaan eikä jää kirjallisten ohjeistusten asteelle. Savuttomuustyö on toteutuakseen tuotava oppilaitoksen rakenteisiin. Kaikille henkilökunnan jäsenille on oltava selvää, miten tupakkatuotteiden käyttöön puututaan, miten sääntörikkomuksissa toimitaan ja miten tupakkatuotteiden lopettamista tuetaan.

Kolmanneksi nikotiinitomuuden vahvistamisessa tarvitaan johtajien tukea ja teeman integrointia johtamiskoulutukseen. Savuttomuustyön vahvistaminen edellyttää johdon roolin ja vastuun korostamista.

Savuttomuustyön vahvistaminen edellyttää siten teeman integrointia johtamiseen, opetukseen, kasvatusvastuuseen ja laajempaan hyvinvointinäkökulmaan. Savuttomuustyön vahvistaminen edellyttää myös teeman nostamista jatkuvaksi osaksi oppilaitosarkea. Yksi tapa integroida savuttomuustyötä oppilaitoksen rakenteisiin on teeman sisällyttäminen lukuvuosi-rytmiin, esimerkiksi eri teemoja jäsentävän hyvinvoinnin vuosikellon avulla. Vuosikello pitää savuttomuusteeman toistuvasti esillä ja varmistaa, ettei se jää irralliseksi toiminnaksi (ks. Hyvinvoinnin vuosikello).

1. JOHDANTO

Ammatillisen koulutuksen tarkoituksena on kohottaa väestön ammatillista osaamista, kehittää työelämää ja vastata sen osaamistarpeisiin (OPH). Jokaiselle nuorelle pyritään varmistamaan opiskelupaikka koulutustakuun avulla ja siten ehkäisemään syrjäytymistä. Koulutustakuu siis luo ammatillisille oppilaitoksille myös syrjäytymisen ehkäisyyn liittyviä velvoitteita. Lisäksi oppilaitoksilla on opiskelijoiden hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen tehtäviä (Hietanen-Peltola & Korpilahti 2015; Wiss ym. 2017). Yhteisöllistä oppilashuoltoa on velvoittavalla määräyksellä vastuutettu edistämään savuttomuustyötä ja laatimaan kirjalliset toimintaohjeet tupakoinnin, nuuskaamisen sekä päihteiden käytön ennaltaehkäisemiseksi ja päihdeongelmiin puuttumiseksi (OPH määräys 285-2018).

Oppilaitosten savuttomuustyö on keskeisessä roolissa nuorten terveyserojen kaventamisessa

Oppilaitosten savuttomuustyö on keskeisessä roolissa nuorten terveyserojen kaventamisessa, sillä tupakointi on merkittävimpiä sosioekonomisten terveyserojen aiheuttajia. Vaikka nuorten tupakointi on yleisesti vähentynyt ja nuorten asenteet tupakointia kohtaan ovat muuttuneet kielteisimmiksi (Piispa 2017), ammatillisissa oppilaitoksissa tupakointi on edelleen yleistä ja selvästi runsaampaa kuin lukioissa. Kun lukiossa opiskelevista nuorista vain 3 prosenttia tupakoi päivittäin, ammattiin opiskelevilla nuorilla tupakoivien osuus on seitsenkertainen, 23 prosenttia. Vaikka suunta on myönteinen ja päivittäin tupakoivien osuus on ammatillisissa oppilaitoksissakin lähes puolittunut vuosikymmenen alusta (40 %) (Kouluterveyskysely 2017), kuilu ammatillisten oppilaitosten ja lukioiden välillä jatkaa tupakoinnin yleisyyden osalta kasvuaan.

Lisäksi tupakoinnin vähentyessä nuuskan käyttö on nuorilla yleistynyt. Nuuskaamisen kasvu näkyy ammatillisissa oppilaitoksissa lukioita enemmän. Vajaassa 10 vuodessa nuuskan käyttö on ammatillisten oppilaitosten pojilla kolminkertaistunut ja noussut 5 prosentista 17 prosenttiin. Tyttöillä käyttö on edelleen vähäistä. Alueellisesti nuuskan käyttö korostuu erityisesti Lapissa ja maan länsi- ja itärajalalla, sillä rajojen läheisyys lisää nuuskan saatavuutta. (Kouluterveyskysely 2017, Piispa 2018.)

Ammatillisissa oppilaitoksissa tupakointi on edelleen yleistä ja selvästi runsaampaa kuin lukioissa

Toistaiseksi tupakointiin on puututtu nuuskaa enemmän. Tupakointia on suitsittu kiristämällä sitä koskevia rajoituksia ja säännöksiä. Tupakkalain kiristykset heijastavat lisääntyntä kontrollia ja tiukentunutta asenneilmastoa.

Tupakkalaki on luonut velvoitteita myös oppilaitoksille. Laki kieltää tupakkatuotteiden käytön oppilaitoksen alueella ja on siten tuonut muutoksia oppilaitosten savuttomuutta koskeviin käytäntöihin. Oppilaitoksia on myös rohkaistu tukemaan opiskelijoiden savuttomuutta, ja

oppilaitoksille on suunnattu savuttomuutta tukevia ohjeistuksia, oppaita ja hankkeita (ks. esim. Mustonen & Ollila 2009, Luhta & Vainionpää 2009, Savuton oppilaitos -toimenpideohjelma).

Tuoreita laadullisia selvityksiä ammatillisten oppilaitosten tupakkatuotteiden käytön ehkäisyn ja savuttomuustyön nykytilasta ei kuitenkaan ole. Vallitsevan ajanhengen, tupakkalain uudistamisen ja tupakkarintamalla tapahtuneiden muutosten voi olettaa luoneen otollista maaperää oppilaitosten savuttomuustyölle. Samaan aikaan ammatillinen koulutus on kuitenkin kokenut historiallisen suuria muutoksia. Ammatillisen koulutuksen reformi astui voimaan vuoden 2018 alussa ja ammatilliseen koulutukseen suunnatut leikkaukset ovat olleet mittavia. Muutokset vaikuttavat väistämättä oppilaitosten toimintaan ja luovat edellytyksiä sille, kuinka ne kykenevät hoitamaan eri suunnista tulevia velvoitteitaan. Saatavilla ei ole tuoretta tietoa tupakkalain toteutumisesta muutosten keskellä tai tupakka- ja nikotiinituotteiden käytön ehkäisyn roolista ammatillisten oppilaitosten arjessa.

Raportissa kaikkien tupakka- ja nikotiinituotteiden eli tupakan, sähkösavukkeiden ja nuuskan käytön ehkäisystä puhutaan savuttomuustyönä ja savuttomuuden edistämisenä. Käsitettä käytetään, koska se on vakiintunut oppilaitoksiin ja se myös tunnistetaan paremmin kuin nikotiinittomuus. Tupakkatuotteilla tarkoitetaan raportissa kaikkia tupakka- ja nikotiinituotteita eli tupakan ja nuuskan lisäksi myös sähkösavukkeita.

Tutkimuksessa keskitytään tupakkatuotteiden käytön ehkäisyn toteuttamismahdollisuuksiin, haasteisiin ja työhön kohdistuviin toiveisiin. Tutkimuksessa tarkastellaan:

- 1) Tupakka- ja nikotiinituotteiden käyttöä ammatillisissa oppilaitoksissa.
- 2) Savuttomuustyön toteutumista, sitä edistäviä ja vaikeuttavia tekijöitä sekä savuttomuustyön tarpeita ammatillisissa oppilaitoksissa.

Tutkimuksessa ollaan siten kiinnostuneita siitä, miten tupakkatuotteiden käyttö näkyy oppilaitoksissa ja miten savuttomuustyö toteutuu oppilaitosten arjessa. Lisäksi kartoitetaan, löytyykö oppilaitoksista esimerkkejä savuttomuustyön hyvistä käytännöistä. Teemoja lähestytään haastattelemalla ammatillisten oppilaitosten opiskelijoita ja henkilökuntaa sekä havainnoimalla ammatillisten oppilaitosten arkea.

2. SAVUTTOMUUSTYÖN TAVOITTEITA JA LINJAUKSIA

2.1 Tupakointi terveyserojen taustalla ja savuttomuustyön haasteena

Tupakoimattomuus oppilaitoksissa on yleisesti ottaen kehittynyt myönteiseen suuntaan, mutta lukioiden ja ammatillisten oppilaitosten välinen ero nuorten tupakkatuotteiden käytössä on edelleen suuri. Erityisesti tupakointi aiheuttaa terveyseroja eri koulutustaustaisten nuorten välille. Usein pohja erojen kasvulle luodaan jo peruskouluikässä (Mäkelä 2011, Rimpelä 2005, 313). Elämäntapoihin liittyvät valinnat ennustavat alemmissa sosioekonomisissa ryhmissä korkeammin koulutettuja heikompaa tulevaa terveyttä (Koskinen & Martelin 2013). Elämäntapoihin liittyvien valintojen ohjaaminen ei kuitenkaan ole yksioikoista, sillä valinnat liittyvät erilaisiin arvoihin ja merkityksiin nuorten elämässä (ks. esim. Ojajärvi 2009, 400–401). Vaikka esimerkiksi tupakointiin liittyvät riskit ja terveyshaitat ovat nuorten tiedossa, muut tupakointiin liitetyt merkitykset nousevat nuorilla tärkeämmiksi (Katainen 2009, 107). Nuoret mieltävät tupakoinnin vahvasti sosiaalisesti toiminnaksi ja pitävät tupakoinnin avulla yllä sosiaalisia suhteita (Piispa 1995, Ojajärvi 2009, Piispa 2017). Tupakoinnin avulla nuoret ilmaisevat myös aikuisuutta ja siihen liittyviä ominaisuuksia, kuten elämänhallintaa ja riippumattomuutta (Piispa 1995).

Tuoreiden tutkimusten mukaan nuorten asenteet tupakointia kohtaan ovat muuttuneet kielteisimmiksi (ks. Piispa 2017). Asenteissa on kuitenkin koulutustaustan mukaisia eroja. Ammattiin opiskelevilla asenteet tupakointia kohtaan ovat muita sallivampia, ja alemmissa sosiaaliryhmissä tupakoinnin suosio on säilynyt muita ryhmiä vahvempana. Lisäksi nuuska on kasvattanut suosiotaan erityisesti ammattiin opiskelevien poikien keskuudessa. (Koulu-terveyskysely 2017.) Tupakointiin liittyvät asenteet ja uudet tupakkatuotteet asettavat siten vaatimuksia erityisesti ammatillisten oppilaitosten savuttomuustyölle.

2.2 Savuttomuustyön sisällöt ja muuttuva toimintaympäristö

Savuttomuustyöllä pyritään vähentämään ja ehkäisemään tupakkatuotteiden käyttöä oppilaitoksissa. Savuttomuustyö on sekä terveyden edistämistä että opiskelu- ja työkyvyn turvaamista. Savuttomuustyön perusta löytyy lainsäädännöstä, sillä tupakkalaki velvoittaa oppilaitoksia nikotiinittomuuteen. Tupakkalaki kieltää sähkösavukkeiden ja tupakkatuotteiden käytön oppilaitoksen alueella. Käyttökielto koskee oppilaitoksia, henkilökuntaa ja oppilaitoksen vierailijoita sekä kattaa oppilaitoksen sisätilojen lisäksi myös sen ulkoalueet ja oppilasasun-
tolat ulkoalueineen. Käyttökiellolla halutaan suojella nuoria tupakkatuotteiden käytöltä ja passiiviselta tupakoinnilta. Sen tavoitteena on myös ohjata oppilaitosten henkilökuntaa savuttomuustyössä ja kannustaa toimimaan hyvänä esimerkkinä savuttomuudessa. (NikEdu, Tupakkalaki 549/2016.)

Savuttomuustyö on sekä terveyden edistämistä että opiskelu- ja työkyvyn turvaamista

Savuttomuus edellyttää pitkäjänteistä työtä ja erilaisia toimia tupakkatuotteiden käytön vähentämiseksi. Savuttomuustyö koostuu viidestä osa-alueesta, joita ovat:

- 1) Tupakkatuotteiden käyttöä koskevat säännöt, ohjeet ja sääntöjen valvonta. Niillä tarkoitetaan oppilaitoksen järjestyssääntöihin kirjattua tupakointikieltoa, rikkomusten seurauskäytäntöjä ja henkilökuntaa koskevaa ohjeistusta.
- 2) Savuttomuudesta tiedottaminen oppilaitoksessa ja työelämäkumppaneiden informointi. Niillä tarkoitetaan opiskelijoiden ohjeistusta sekä savuttomuudesta viestimistä verkostoille.
- 3) Vaikuttaminen tietoihin ja asenteisiin, mikä tarkoittaa savuttomuutta edistäviä kampanjoita ja tapahtumia sekä nikotiinitiedouden sisällyttämistä opintoihin.
- 4) Oppilaitoksen viihtyisyyden edistäminen ja taukutilojen järjestäminen. Näillä tavoitellaan muun mielekkään tekemisen tarjoamista tupakkatuotteiden käytön tilalle, mikä ehkäisee niiden käyttöä.
- 5) Tuen tarjoaminen sekä lopettamisryhmien ja -kilpailujen järjestämisen tupakoinnin lopettamiseksi opiskelijoille ja henkilöstölle. (ks. Mustonen & Ollila 2009 ja 2012.)

Savuttomuustyö on siten useista osa-alueista muodostuva kokonaisuus, joka ideaalimuodossaan toteutuu kaikilla osa-alueilla. Vaikka monet ammattioppilaitokset ovat julistautuneet savuttomiksi jo vuosikymmenen alussa, on oppilaitosten savuttomuutta ollut tarpeen tukea. Oppilaitosten savuttomuuden edistämiseksi on tehty toimenpideohjelmia (Savuton oppilaitos-toimenpideohjelma) ja niiden kanssa linjassa olevia suosituksia. Oppilaitoksissa tehtävän työn tueksi on laadittu myös useita ohjeistuksia ja oppaita, joissa on annettu esimerkkejä siitä, kuinka oppilaitosten savuttomuutta voidaan edistää (ks. esim. Luhta & Vainionpää 2009, Mustonen & Ollila 2009, Mustonen & Ollila 2012). Lisäksi oppilaitosten savuttomuustyöstä on tehty selvityksiä (ks. Mustonen & Ollila 2009) ja arvioitu nikotiinittomuutta edistäviä hankkeita (Honkanummi 2016, Laivisto ym. 2017).

Savuttomuus edellyttää pitkäjänteistä työtä

Hankkeiden ja tehtyjen selvitysten perusteella johdon rooli sekä sitoutuminen on oppilaitosten savuttomuustyössä keskeistä (Mustonen & Ollila 2012). Myös koko henkilöstön osallistamista ja esimerkkiä on pidetty savuttomuustyön edellytyksenä. Lisäksi oppilaitosympäristö, oppilaitoksen ilmapiiri ja toimintakulttuuri on nähty tekijöinä, jotka voivat joko tukea tai estää opiskelijan terveyttä edistävien valintojen tekoa. Tupakoinnin sallimisen oppilaitoksen alueella sekä välinpitämättömän suhtautumisen opiskelijoiden tupakkatuotteiden käyttöön on katsottu edistävän niiden käyttöä. Säännöt ja selkeästi määritellyt toimintatavat onkin nähty savuttomuuden perustana. (Luhta & Vainionpää 2009, Mustonen & Ollila 2009.)

Selvityksissä ja hankeraporteissa on eritelty myös savuttomuustyön hyviä käytäntöjä ja annettu esimerkkejä vaikuttavista toimintamalleista. Ne koskevat oppilaiden osallistamista ja yhdessä tekemistä sekä asenteiden muuttamista kielloista positiivisen vaikuttamisen suuntaan (Laivisto ym. 2017). Oleelliseksi näissä selvityksissä on nähty se, että savuttomuus- ja nikotiinityön hyvät käytännöt saadaan juurrutettua oppilaitosten toimintaympäristöön.

Oppilaitosten toimintaympäristö on kohdannut muutoksia ammatillisen koulutuksen reformin myötä. Vuoden 2018 alusta voimaan astuneen reformin jälkeen opiskelu on rakentunut enenevässä määrin yksilöllisistä opintopoluista ja niiden sisältämistä erilaisista opetusmuodoista, kuten kontaktiopetuksesta, työssäoppimisesta ja etäopiskelusta (OKM ja OPH 2018).

Reformi on siirtänyt oppimista erityisesti työssäoppimispaikoille. Muutokset edellyttävät oppilaitoksilta valmiutta reagoida uudistuneeseen toimintaympäristöön ja tuovat uudenlaisia tarpeita oppilaitosten savuttomuustyölle.

Siitä, mitä haasteita savuttomuustyö muuttuvassa toimintaympäristössä kohtaa, ei ole tuoretta tutkimustietoa. Tutkimusta ei myöskään löydy siitä, kuinka savuttomuustyön ohjeet ja käytännöt ammatillisissa oppilaitoksissa toteutuvat. Vaikka valtaosassa ammatillisista oppilaitoksista on luotu päihteiden käytön kirjalliset käytännöt (Basaran ym. 2019), tuoreita selvityksiä niiden toimeenpanosta ei ole saatavilla. Tiedossa ei siten ole, mitä sisältöjä savuttomuustyö saa eri oppilaitoksissa ja eri koulutusaloilla: kuinka työtä oppilaitosten arjessa toteutetaan ja ovatko oppilaitosten toimintatavat erilaisia.

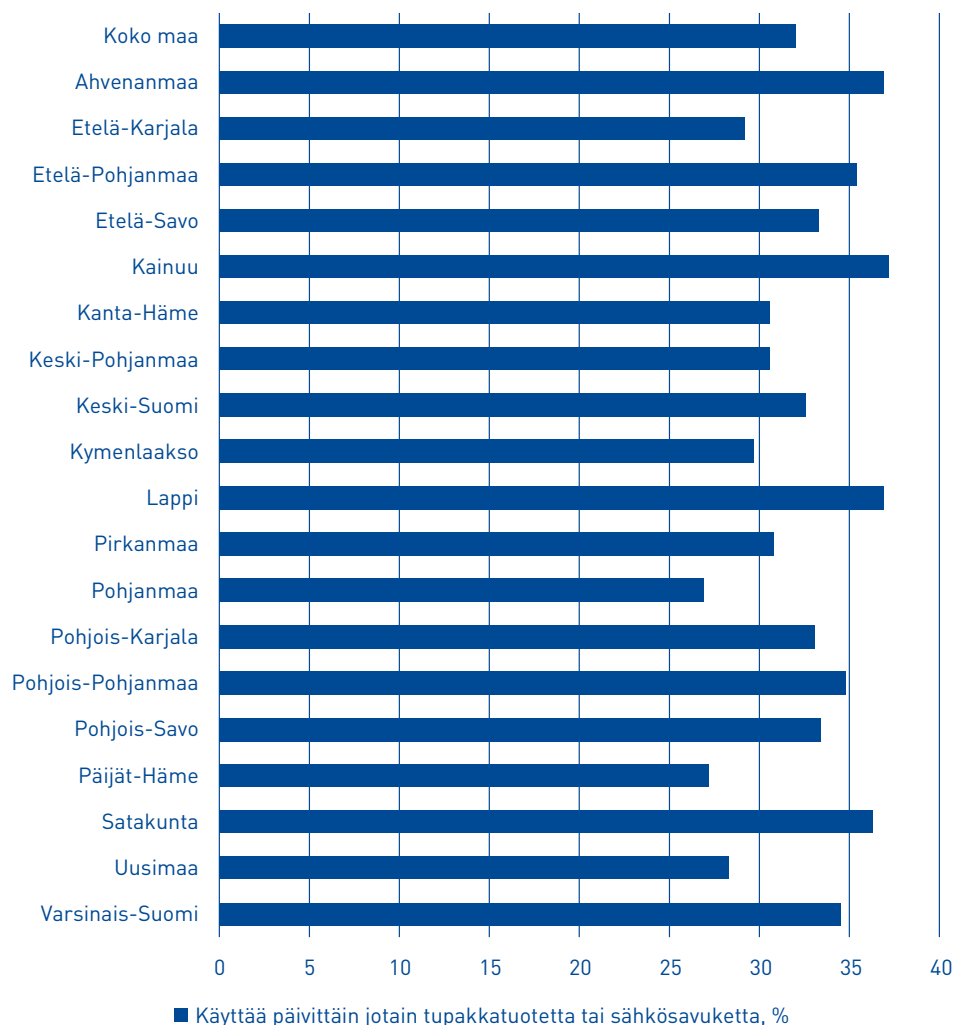
3. TUTKIMUKSEN AINEISTOT JA MENETELMÄT

3.1 Oppilaitosten valintakriteerit

Tutkimusta varten rekrytoitiin kuusi ammatillista oppilaitosta eri puolilta Suomea. Oppilaitosten valinnassa hyödynnettiin Kouluterveyskyselyn tupakkatuotteiden käyttöä koskevaa alueellista tietoa sekä TEAviisariin kerättyä tietoa oppilaitosten käytössä olevista savuttomuutta edistävästä käytännöistä (Kouluterveyskysely 2017, TEAviisari). Niiden perusteella oli mahdollista valita tarkasteluun profiileiltaan erilaisia oppilaitoksia. Valintakriteerit muodostettiin tupakkatuotteiden käytön ja oppilaitosten päihteiden käyttöä ehkäisevien käytäntöjen perusteella.

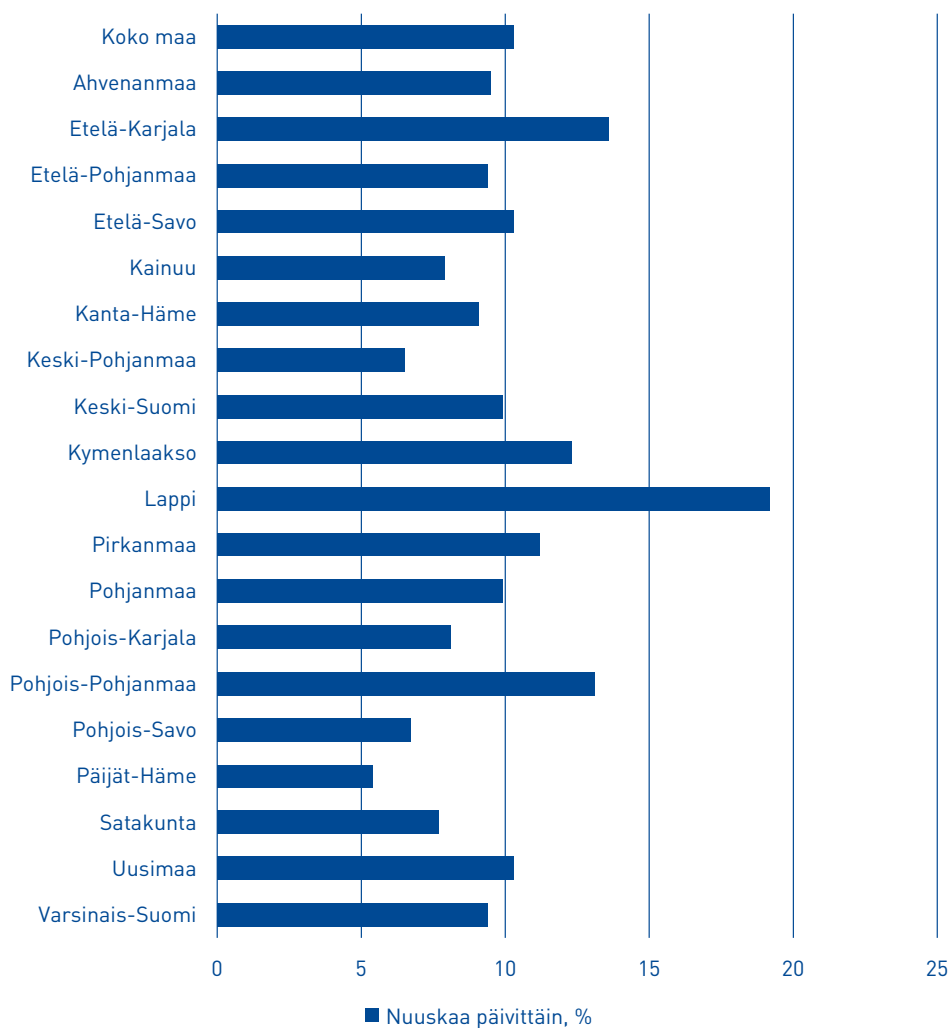
Kouluterveyskyselyn mukaan tupakkatuotteiden käytössä (tupakka, sähkösavukkeet, nuuska) on ammatillisissa oppilaitoksissa suuria alueellisia eroja, joita havainnollistetaan seuraavissa kuvioissa.

KUVIO 1. PÄIVITTÄINEN TUPAKKATUOTTEIDEN KÄYTTÖ AMMATILISISSA OPPILAITOKSISSA ERI ALUEILLA, TYTÖILLÄ JA POJILLA YHTEENSÄ.

Lähde: Kouluterveyskysely 2017

KUVIO 2. PÄIVITTÄINEN NUUSKAN KÄYTTÖ AMMATTIIN OPISKELEVILLA, TYTÖT JA POJAT YHTEENSÄ.

Lähde: Kouluterveyskysely 2017

Tutkimusta varten rekrytoitiin kuusi ammatillista oppilaitosta eri puolilta Suomea

Kouluterveyskyselyn tulokset auttoivat paikantamaan alueellisia eroja tupakkatuotteiden käytössä ja identifiomaan tutkimukseen sopivia maakuntia. Tutkimukseen valittiin kolme maakuntaa, joissa tupakkatuotteiden käyttö on korkealla tasolla (Etelä-Savo, Pohjois-Pohjanmaa, Varsinais-Suomi), ja kolme maakuntaa, joissa tupakkatuotteiden käyttö jää alle koko maan keskiarvon (Pirkanmaa, Päijät-Häme, Uusimaa).

Tupakkatuotteiden käytön alueellisia, maakuntakohtaisia eroja kartoittavan rajauksen jälkeen ammatillisten oppilaitosten ja toimipisteiden valinnassa hyödynnettiin TEAviisarin tietoja oppilaitosten päihteiden käytön ehkäisyä koskevista käytännöistä. Oppilaitosten valin-

nassa hyödynnettiin kahta toiselle asteelle sijoittuvaa indikaattoria: puuttumista opiskelijoiden tupakkatuotteiden käyttöön ja puuttumista henkilöstön tupakkatuotteiden käyttöön. Oppilaitoksia valittaessa mukaan pyrittiin saamaan TEAviisarin tietojen perusteella toisistaan poikkeavia oppilaitoksia. Osassa oppilaitoksista oli TEAviisarin mukaan opiskelijoiden ja henkilökunnan tupakkatuotteiden käytön ehkäisyyn liittyvät kirjalliset käytännöt ja toimintatavat, ja osassa oppilaitoksista käytännöissä oli puutteita tai niitä ei ollut.

Kouluterveyskyselyn ja TEAviisarin tietoja hyödyntämällä tutkimukseen valittiin kuusi oppilaitosta, joista puolet oli maakunnissa, joissa opiskelijoiden tupakkatuotteiden käyttö on runsasta ja puolet maakunnissa, joissa se on vähäistä. Tarkasteltaviksi koulutusaloiksi valittiin autoala sekä ravintola- ja catering-ala, joissa tupakkatuotteiden käyttö on tunnetusti yleistä. Kolmessa oppilaitoksessa koulutusalanä oli autoala ja kolmessa ravintola- ja catering-ala. Tutkimukseen valikoitui siten se toimipiste tai yksikkö, jossa kyseisen koulutusohjelman opetusta järjestettiin. Kyseiset toimipisteet erosivat TEAviisarin perusteella tupakkatuotteiden käytön ehkäisyprofiileiltaan, sillä osa toimipisteistä sai korkeat pisteet opiskelijoiden ja henkilökunnan tupakkatuotteiden käyttöön puuttumisessa, ja osassa tupakkatuotteiden käytön ehkäisy pisteytys jäi selvästi alhaisemmalle tasolle.

Tarkasteltaviksi koulutusaloiksi valittiin autoala sekä ravintola- ja catering-ala, joissa tupakkatuotteiden käyttö on tunnetusti yleistä

Näiden taustatietojen perusteella oli kiinnostavaa lähteä tarkastelemaan, miltä tupakkatuotteiden käyttö ja sen ehkäisy näyttävät eri puolella Suomea sijaitsevien oppilaitosten arjessa.

3.2 Aineistot ja analyysi

Tutkimukseen valikoiduista oppilaitoksista yksi kieltäytyi tutkimukseen osallistumisesta, ja se korvattiin toisella oppilaitoksella samasta maakunnasta. Pääosin oppilaitokset suhtautuivat myönteisesti tutkimukseen. Oppilaitosten rekrytointi suoritettiin kaksivaiheisena: ensin oppilaitosten johdolle lähetettiin sähköposti tutkimuksen perustiedoista sekä aineistonkeruusta, ja tämän jälkeen johtajiin otettiin yhteyttä puhelimitse. Tutkimusluvut haettiin kunkin oppilaitoksen säännösten mukaisesti joko oppilaitoksesta tai kunnalta.

Tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa kerättiin kolmenlaisia aineistoja: niissä 1) tehtiin yksilö- ja ryhmähaastatteluja, 2) havainnoitiin oppilaitosympäristöä ja 3) kerättiin järjestyssäännöt sekä opiskeluhoitosuunnitelmat. Aineisto kerättiin vuonna 2018 syyskuun lopun ja marraskuun alun välisenä aikana.

Haastatteluaineisto koostuu opiskelijoiden ja henkilökunnan ryhmähaastatteluista sekä johdon edustajien yksilöhaastatteluista. Jokaisessa oppilaitoksessa haastateltiin kahta opiskelijaryhmää (ryhmien N=12, haastateltujen N=61) sekä yksi tai useampi henkilökunnan ryhmä (ryhmien N=9, haastateltujen N=30). Opiskelijoiden ryhmissä oli 3–8 osallistujaa, ja ryhmien keskimääräinen koko oli viisi henkilöä. Autoalalla ryhmiin osallistuneet olivat pääosin poikia. Ravintola- ja catering-alalla ryhmien sukupuolijakauma oli tasaisempi. Ryhmiin

osallistui ensimmäisen, toisen ja kolmannen vuoden opiskelijoita, ja kukin ryhmä koostui pääosin saman vuosikurssin opiskelijoista. Haastattelut toteutettiin oppilaitosten tiloissa ja ne kestivät 35–55 minuuttia.

Tutkimuksessa käytettiin kolmenlaisia aineistoja: ryhmähaastatteluja, havainnointimateriaalia ja oppilaitosten kirjallisia ohjeistuksia

Henkilökunnan ryhmissä oli 3–7 osallistujaa, ja ryhmien keskimääräinen koko oli neljä henkilöä. Yksi henkilökunnan haastattelu toteutettiin parihaastatteluna. Henkilökunnan ryhmissä oli sekä miehiä että naisia, ja ryhmien kokoonpanossa oli hienoista vaihtelua. Ryhmiin osallistui opettajia, erityisopettajia, ammatillisia ohjaajia, kuraattoreita, opinto-ohjaajia, terveydenhoitajia, koulupsykologi ja lääkäri. Jos joku haastatteluun kutsuttu ei päässyt paikalle, henkilökunnan haastatteluaineistoa täydennettiin tältä osin yksilöhaastatteluna. Henkilökunnan haastattelut kestivät 60–80 minuuttia, ja ne toteutettiin oppilaitosten häiriöttömissä kokoustiloissa.

Johdon haastattelut suoritettiin yksilöhaastatteluina (kahta parihaastattelua lukuun ottamatta). Jokaisessa oppilaitoksessa haastateltiin erikseen koulutuslapäällikköä (N=6) ja muuta johdon edustajaa (N=9). Yhden koulutuslapäällikön haastattelu ei onnistunut oppilaitosvierailun yhteydessä, mutta hänet haastateltiin erikseen puhelimella jälkeenpäin. Ensimmäisessä haastatteluun pyrittiin saamaan oppilaitoksen rehtori, mutta muita haastatteluun osallistuneita ovat yksikönjohtaja, koulutusjohtaja, kehitysjohtaja, palvelupäällikkö ja palvelujohtaja. Joissakin pienemmissä toimipisteissä yksikönjohtaja toimi myös koulutusalan koulutuslapäällikkönä. Johdon edustajista kaksi haastateltiin paikan päällä, kaksi puhelimesta ja viisi vastasi kysymyksiin sähköpostilla. Koulutuslapäälliköiden ja rehtorien haastattelut kestivät 30–50 minuuttia. Haastattelut suoritettiin oppilaitosten häiriöttömissä kokoustiloissa.

Henkilökunnan ja opiskelijoiden ryhmähaastattelut tuottivat materiaalia siitä, miten ryhmä kollektiivisesti neuvottelee tutkittavasta ilmiöstä, ja millaisen yhteisesti jaetun ymmärryksen se siitä muotoilee (ks. esim. Demant & Törrönen 2011). Ryhmähaastatteluissa käytettiin virikkeenä kahta kuvaa, joista toinen esitti kylttiä, joka kieltää tupakoinnin oppilaitoksen alueella, ja toinen ulkona piha-alueella aidan vieressä tupakoivia nuoria. Virikkeet motivoivat osallistujat pohtimaan tupakointia ja muiden tupakkatuotteiden käyttöä, savuttomuutta ja savuttomuustyön käytäntöjä omassa oppilaitoksessaan.

Opiskelijoiden ja henkilökunnan ryhmähaastatteluissa ja johdon yksilöhaastatteluissa käytettiin soveltaen samoja teemoja. Haastatteluissa käsiteltiin opiskelijoiden ja henkilökunnan tupakkatuotteiden käyttöä sekä siihen liittyviä sääntöjä ja käytön valvontaa. Lisäksi käsiteltiin savuttomuustyön sisältöä ja henkilökunnan työnjakoa, työn haasteita ja sitä edistäviä tekijöitä, savuttomuustyötä koskevia toiveita ja oppilaitoksen tarpeita sekä opiskelijoiden taukutiloja.

Kaikki haastattelut äänitettiin, ja nauhoitteet purettiin tekstiedostoiksi. Aineistot anonymisointiin poistamalla oppilaitosten nimet ja tunnistetiedot sekä antamalla haastateltaville ja paikannimille peitenimet. Haastatteluotteet on merkitty tekstiin erittelemällä haastattelun

numero (haast. 1–33), oppilaitoksen numero (oppil. 1–6), haastattelumenetelmä: ryhmähaastattelu (ryh.) tai yksilöhaastattelu (yks.), ja haastattelun kohde: henkilökunta (henk.), opiskelijat (opisk.), johto (joht.), sekä puhuja (opiskelijoilla nimimerkki, henkilökunnalla ammattinimike).

Oppilaitoksissa kerättiin myös havainnointimateriaalia, joka muodostaa tutkimuksen toisen aineistokokonaisuuden. Oppilaitosvierailujen yhteydessä havainnoitiin oppilaitosten arkea sekä henkilökunnan ja opiskelijoiden toimintaa oppilaitoksen sisä- ja ulkoalueilla. Erityistä huomiota kiinnitettiin tupakkatuotteiden käyttöön ja käyttöä koskeviin opasteisiin oppilaitoksessa. Oppilaitosympäristöstä otettiin valokuvia ja havainnoista kirjoitettiin kenttäpäiväkirjaa.

Kolmas aineistokokonaisuus koostuu oppilaitosten kirjallisesta materiaalista: järjestyssäännöistä ja opiskeluhuoltosuunnitelmista. Jokaisessa oppilaitoksessa kysyttiin lisäksi, onko henkilökunnalle suunnattu järjestyssääntöjen ohella muuta tupakkatuotteiden käyttöä tai savuttomuustyötä koskevaa ohjeistusta. Yhdestä oppilaitoksesta henkilökunnalle suunnattu tiedote saatiin osaksi aineistoa.

Aineistoja tarkasteltiin rinnakkain kokonaiskuvan saamiseksi. Analysointi aloitettiin aineistojen huolellisella läpiluvulla, jonka jälkeen aineistot koodattiin. Koodattaessa aineistoa luokiteltiin ja teemoiteltiin vastaamaan tutkimuskysymyksistä muodostuvia kokonaisuuksia aina siltä osin, kun aineistotyyppi sisälsi koodauksen mukaista materiaalia. Tupakkatuotteiden käyttöä koskevan pääteeman alle luokiteltiin opiskelijoiden ja henkilökunnan tupakointi ja nuuskan käyttö, käytön kehitys viime vuosina sekä käyttöympäristöt. Savuttomuustyön toteuttamista koskevan pääteeman alle koodattiin säännöt, työtä edistävät ja hankaloittavat tekijät, työn sisältö, käytännöt ja valvonta, henkilökunnan vastuut ja roolit sekä oppilaitosten tarpeet.

Vaikka kutakin aineistoa tarkasteltiin ja luokiteltiin erikseen, aineistoja analysoitiin myös kokonaisuutena, jolloin oli mahdollista muodostaa kuva siitä, mitä oppilaitoksen järjestyssäännöt sanoivat tupakkatuotteiden käytöstä, mitä tupakkatuotteiden käytön ehkäisystä keskusteltiin haastatteluissa ja miten savuttomuustyö toteutui käytännössä. Seuraavaksi tarkastellaan, miten tupakkatuotteiden käyttö ja sen ehkäisy näkyivät oppilaitoksissa.

4. SAVUTTOMUUSTYÖN ARKEA

4.1 Tupakkatuotteiden käyttö oppilaitoksissa

Vaikka tupakoinnin vähentyminen koskee myös ammattioppilaitoksia, tupakoinnista ja muiden tupakkatuotteiden käytöstä keskusteltiin silti runsaasti kaikissa tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa. Haastateltavilla – sekä opiskelijoilla että henkilökunnalla – oli yhtenäinen näkemys siitä, että tupakointi on viime vuosina vähentynyt aloittavien opiskelijoiden keskuudessa: *”Kyl se tupakointi koko ajan vähenee mitä nuoremiks ihmisiks mennään, ni sitä vähemmän ihmisii polttaa”* (haast. 24, oppil. 5, ryh., opisk., Jesse).

Siitä huolimatta tupakointia kuvattiin autoalan sekä ravintola- ja catering-alan opiskelijoiden keskuudessa tavalliseksi. Erityisesti autoalalla tupakointi on juurtunut syvään. Opiskelijoiden haastatteluiden perusteella tupakkatuotteita käytetään runsaasti:

Aleksandra: Et jos ei polta, niin sit ne käyttää nuuskaa.

Samuel: Joo, niin just.

Joona: Harvempi tääl oikeesti on ilman nikotiinia. Ehkä pari.

Aleksandra: Meidän luokaltakin ehkä kaks.

(haast. 2, oppil. 1, ryh., opisk.)

Tupakointia kuvattiin autoalan sekä ravintola- ja catering-alan opiskelijoiden keskuudessa tavalliseksi

Oppilaitosten arjen havainnointi vahvisti opiskelijoiden kertomaa. Autoalan toimipisteissä tupakointi oli silmämääräisestikin arvioituna runsasta: *”Jalkakäytävällä seisoo kymmeniä oppilaita pienissä porukoissa ja jokaisen ryhmän yllä leijuu savupilvi”* (kenttäpäiväkirja 25.09.18). Autohallien lähistöllä näkyi enemmän tupakantumpeja ja nuuskapusseja kuin ravintola- ja catering-alan oppilaitoksissa.

Tupakoinnin vähentyminen näkyy tietyillä ammattialoilla siten keskimääräistä vähemmän. Lisäksi molemmilla koulutusaloilla tuotiin esiin nuuskan käytön yleistymisen. Sitä kuvattiin sekä henkilökunnan että opiskelijoiden ryhmissä tavalliseksi:

Opinto-ohjaaja 1: Nii ja se nuuskaaminenhan on lisääntyny aivan siis niinku..

Erityisopettaja: Aivan valtavasti.

Opinto-ohjaaja 1: Ihan hirveästi ja tytötkin nuuskaa, että sekin on lisääntyny.

Terveystenhoitaja: Niitähän löytyy käytäviltä ja joka paikasta.

Opinto-ohjaaja 1: Katosta ja..

Erityisopettaja: ..joka paikasta

Opinto-ohjaaja 2: Nuuskapusseja.

(haast. 20, oppil. 4, ryh., henk.)

Vaikka nuuskan käyttö on tupakointia huomaamattomampaa ja silmämääräisesti vaikeammin havaittavissa, nuuskan käytön lisääntyminen oli pantu merkille kaikissa oppilaitoksissa. Nuuskan käytön yleistymisen syitä kommentoitiin opiskelijoiden ryhmissä toteamalla: ”Se ei haise” (haast. 30, oppil. 6, ryh., opisk., Nea) ja ”Se on paljon halvempaa” (haast. 30, oppil. 6, ryh., opisk., Niko). Myös käytön helppous tuotiin esiin: ”Suurin osa käyttää nykyään nuuskaa just sen takii, että sun ei tarvii mennä ulos” (haast. 15, oppil. 3, ryh., opisk., Anniina).

Hajuttomuudella, hinnalla ja helppoudella nuuskan käyttöä on perusteltu yleisemminkin (ks. Piispa 2017, 51–52; Piispa 2018). Nuuskan käytön yleistymistä korostettiin erityisesti ravintola- ja catering-alalla, jossa opiskelu tapahtuu pääosin opetuskeittiössä ilman taukoja ja tupakointi on kielletty työvaatteet päällä.

Haastatteluissa keskusteltiin opiskelijoiden tupakkatuotteiden käytön yleisyyden lisäksi käytön aloittamisesta ja lopettamisesta. Sekä opiskelijoiden että henkilökunnan ryhmät jakoivat näkemyksen siitä, että etenkin tupakointi aloitetaan useimmiten jo peruskouluiässä ennen ammatilliseen oppilaitokseen tuloa.

En mä usko että kauheen moni sitä enää täällä koulussa alottaa, et kyl ne sit on polttanut jo kauemminki. (haast. 23, oppil. 5, ryh., opisk., Jere)

Kyllä mulla semmonen tuntuma on, että se alkaa siellä ala-, yläkoulun vaihteessa tai yläkouluaikana että harvemmin enää toisella asteella. (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., terveydenhoitaja)

Näkemyks vastaa tutkimusten havaintoja tupakoinnin keskimääräisen aloitusiän sijoittumisesta 14–16 ikävuo- den tietämille (Kinnunen ym. 2017). Yläasteikä, joka on tupakkatuotteiden käyttöön liittyvän valistuksen aktiiviaikaa, nähdään erityisen alttiina ikävaiheena kokeiluille: ”Se pahin on yläasteaika ja siel terveystiedossa koko ajan toivotetaan, ni mä sanon, että siellä ne ihmiset ensimmäisenä alottaa sen tupakoinnin” (haast. 18, oppil. 4, ryh., opisk., Elias). Käytön varhaisesta alkamisesta huolimatta henkilökunnan haastatteluista ei syntynyt kuvaa, että opiskelijoiden tupakointi ja muu tupakkatuotteiden käyttö sivuutettaisiin aloitusikäen vedoten.

Toisen asteen opintoihin siirryttäessä käytön aloittamista edistäviä tekijöitä kommentoitiin henkilökunnan ja opiskelijoiden ryhmissä hyvin samansuuntaisesti. Oleellisena nähtiin vapauden lisääntyminen peruskouluun verrattuna:

Veera: Mut must tuntuu, et se on jotenki peruskoulussa ollu tarkempaa -- no siis ne opettajat saatto vaan tulla ja olla sillee, että katotaas nyt vaikka kaikkien reput, jos ne epäili, että jollain oli vaikka tupakkaa mukana.

Eetu: Nii ja meiän koulussa ainaki just takavarikoitiin ne tuotteet ja ilmoitettiin vanhemmille. (haast. 15, oppil. 3, ryh., opisk.)

Opiskelijat kuvasivat ammattioppilaitoksen vapautta ja peruskouluai- kaista välituntivalvontaa taskujen tarkistamisineen tupakkatuotteiden käytön mahdollistajina eri maailmoiksi. Useissa opiskelijoiden ryhmissä muutos tulkittiin itsenäisen päätöksenteon ja omien valintojen lisääntymisenä, kuten eräs opiskelijoista totesi: ”No just että on vapaampi täällä silleen, et just annetaan nuorelle se oma päätös et polttaako vai eikö polta” (haast. 15, oppil. 3, ryh., opisk., Eetu). Tupakkatuotteiden käytön lisääntyminen ammatilliseen koulutukseen siirryttäessä onkin nähty itsenäisen identiteetin rakentamisena ja pesäeron tekemisenä lapsuuteen (Mäkelä 2011, 27).

Porukkaan pääsystä tupakkatuotteiden käytön aloittamisen edistäjänä keskusteltiin erityisesti henkilökunnan haastatteluissa. Sen sijaan ryhmäpaine tuotiin esiin vain parissa opiskelijoiden ryhmässä: *”Täätki alkaa aika paljon, et jos halua just sitä, että kuuluu porukkaan, et jos sä tuut yksin jostain, ni sit sä haluat kavereita, ni sit sen kautta aloittaa aika nopeesti sen polttamisen”* (haast. 10, oppil. 2, ryh., opisk., Ida).

Tupakoinnin ja muiden tupakkatuotteiden aloittamista edistävästä tekijöistä keskusteltaessa erityisesti henkilökunnan ryhmissä pohdittiin ammatillisen koulutuksen ”tupakkamyön-teistä” statusta. Sillä tarkoitettiin, että tupakointi ja muiden tupakkatuotteiden käyttö on tavallista tietyillä ammattialoilla, ja yleisesti ottaen lukioita yleisempää (ks. esim. Paavola 2006, Kouluterveyskysely 2017). Asia tuotiin esiin myös useissa opiskelijoiden ryhmissä. Eräs autoalan opiskelija kuvasi tätä syvään juurtunutta näkemystä tupakkatuotteiden liittymisestä omaan ammattialaansa osuvasti:

Mä muistan ku mä alotin, tutustuin vasta mun luokkalaisiin, niin kaikki ihmetteli, tai sano ihan, mä lainaan nyt muitten sanoja, ”sä oot väärällä alalla ku sä et polta tai käytä nuuskaa, autokorjaaja”. Et ilmeisesti autoala on vähän semmonen et polttaa, ja sit yks mun tuttu tos joku vuosi tai puolisen sit, niin se rupes polttamaan, ku se oli tulos tonne autoalaan. Mä sanoin sille, et älä nyt sen takia rupee polttaan et sä oot tulos autoalalle, mut se aloitti ilmeisesti sen takia et se oli tulossa autoalalle. (haast. 1, oppil. 1, ryh., opisk., Pyry)

Tupakkatuotteiden juurtumista tietyille ammattialoille ja erityisesti autoalan kulttuuriin pidettiin vahvana (ks. myös Piispa 2017). Autoalalla tupakointi ja nuuskan käyttö liitettiin vahvasti ammatti-identiteettiin ja työnkuvaan. Opiskelijat puhuivat esimerkiksi ns. hermosahuista, jotka toimivat tapana purkaa turhautumista ja rytmittää työntekoa: *”Siinä tarvii sen nikotiinin, et pystyy rauhottuu hetkeks ja yrittää uudestaan korjaa”* (haast. 2, oppil. 1, ryh., opisk., Alexandra).

Monissa oppilaitoksissa henkilökunta tupakoi samoilla paikoilla kuin opiskelijat

Nuoren iän vuoksi opiskelijoilla ei kuitenkaan ole takanaan tavallisesti kovin pitkää tupakkatuotteiden käyttöhistoriaa eikä tupakoinnin ja nuuskan käyttö ole nuorilla useinkaan yhtäjaksoista – välillä tuotteita käytetään ja välillä ei: *”Se niinku riippuu, et on sillee et osa lopettaa mut sit taas jotku alottaa ja lopettaa ja alottaa, se varmaan vaihtelee sen porukan mukaan, et minkä porukan mukana menee”* (haast. 10, oppil. 2, ryh., opisk., Ida).

Opiskelijoiden tupakoinnin tai nuuskan käytön lopettamisesta keskusteltiin haastatteluissa vähemmän. Henkilökunnalla ja opiskelijoilla ei ollut selvää kuvaa siitä, kuinka tavallista tupakkatuotteiden käytön lopettaminen on opintojen aikana. Lopettamisen motivaationa opiskelijoiden ryhmissä korostettiin eniten rahanmenoa: *”Kyl suoraan sanottuna mä pelkään enemmän sitä rahanmenoo ku kuolemaa --- raha se oli ku mäki lopetin, ku ei vittu ollu varaa käyttää”* (haast. 2, oppil. 1, ryh., opisk., Joona). Molemmilla koulutusaloilla opiskelijat olivat varsin tietoisia tupakkatuotteiden käytön terveysvaikutuksista, mutta asiasta ei kannettu huolta eikä terveys juurikaan korostunut lopettamisen syynä (vrt. Mäkelä 2011, 21–23; Piispa 2017, 24–25).

Henkilökunnan ryhmät puolestaan keskustelivat tupakkatuotteiden käytön lopettamisesta nuoria enemmän. Henkilökunnan tupakoinnin kuvattiin vähentyneen viime vuosien aikana, ja

moni aikaisemmin tupakoinut kertoi lopettaneensa. Henkilökunnan tupakoinnissa muutosta kuvattiin näkyväksi: *”Jos neljä vuotta mennään taaksepäin ni enemmänhän siellä tupakkipaikalla näki henkilökuntaa ku mitä kahvihuoneessa, nyt on taas toisinpäin”* (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., opettaja).

Kaikissa oppilaitoksissa osa henkilökunnasta kuitenkin tupakoi edelleen savuttomuuslinjauksista huolimatta. Henkilökunnan antama huono esimerkki herätti paheksuntaa osassa ryhmistä: *”Kyl mä oon joskus miettiny henkilöuntaaki, että jos on savuton koulu, ni on se nyt ihme, jos ei 50-kymppiset muijat pysty olee päivää polttamatta”* (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opinto-ohjaaja). Lisäksi monissa oppilaitoksissa henkilökunta tupakoi samoilla paikoilla kuin opiskelijat (ks. myös Mustonen & Ollila 2009, 8, Piispa 2017, 39). Sekä henkilökunnan että opiskelijoiden ryhmissä kerrottiin avoimesti henkilökunnan tupakointiin liittyvistä havainnoista:

No aamusin ku tulee ni suorja sauhuja tos ulkona polttaa, et siivoojat ainaki, opettajat käy välillä nurkan takana. (haast. 24, oppil. 5, ryh., opisk., Tuomas)

Opettajatki käy tossa koulun kulmalla poltteele. (haast. 11, oppil. 2, ryh., opisk., Ilmari)

Meillä on niinku oppilaitoksen piha ja se niinku yks tietty paikka--- kaiken lisäksi siel kävi henkilöunkuntaakin, vahtimestaria sun muuta siinä saman kyltin alla ja käy edelleen. (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk., kuraattori)

Mun mielestä se on aika hurjaa, että meidän henkilöstö polttaa tuolla kuitenkin opiskelijoiden seassa. (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., opinto-ohjaaja 1)

Autoalalla tehdyissä haastatteluissa henkilökunnan tupakointi nousi enemmän esiin kuin ravintola- ja catering-alalla. Henkilökunnan ja erityisesti johdon haastatteluissa henkilökunnan tupakointi koettiin ongelmallisena ja sen nähtiin antavan vääränlaista signaalia oppilaitoksen savuttomuutta koskevia sääntöjä ajatellen.

4.2 Tupakkalaki ja järjestyssäännöt savuttomuustyön pohjana

Ammatillisten oppilaitosten savuttomuustyön perustana toimii tupakkalaki (549/2016), joka ohjaa oppilaitoksia savuttomuuden edistämiseen (ks. myös Mustonen & Ollila 2009, 8). Tupakkalaki tunnettiin tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa hyvin ja siihen myös viitattiin toistuvasti sekä henkilökunnan että johdon haastatteluissa. Tupakkalaki muodosti pohjan, jonka päälle oppilaitoksen omat tupakkatuotteita koskevat säännöt rakennettiin:

Uusien opiskelijoiden orientaatioviikoilla käydään läpi tämä linjaus, jonka mukaan tupakointikielto on kaikissa [oppilaitoksen] hallinnassa olevissa sisätiloissa ja niillä ulkoalueilla, jotka ovat oppilaitoksen välittömässä toiminnallisessa lähteisyydessä. Kielto koskee paitsi [oppilaitoksen] opiskelijoita ja henkilökuntaa, myös kaikkia [oppilaitoksen] tiloissa olevia vierailijoita Tupakkalakiin 2016/549 74 § vedoten. Koko [oppilaitoksen] henkilökunta on velvollinen puuttumaan tupakointiin ja vetoamaan savuttomaan [oppilaitokseen]. (haast. 5, oppil. 1, ryh., joht., palvelujohtaja ja palvelupäällikkö)

Kun henkilökunnalta ja johdolta kysyttiin, kuuluuko tupakkatuotteiden käytön valvonta oppilaitoksen tehtäviin, kasvatusvastuun ohella vastauksissa korostettiin tupakkalain veloitettavan oppilaitokset puuttumaan tupakkatuotteiden käyttöön oppilaitoksen alueella. Tupakkalaki ei kuitenkaan nähty vain myönteisessä työtä ohjaavassa merkityksessä, vaan siihen suhtauduttiin kahtalaisesti.

Toisaalta tupakkalain nähtiin ilmentävän muutosta yhteiskunnallisessa asenneilmapiirissä, jossa tupakoinnin sallimisesta on siirrytty sen paheksuntaan ja käytön rajaamiseen: *”---Eihän ne [nuoret] ees tiiä sellasesta ajasta, missä poltettiin missä sattuu. Että kyllä se mun mielestä ohjaa tosi hienosti tämä tupakkilaki tähän, missä tällä hetkellä mennään”* (haast. 17, oppil. 4, ryh., henk., koulutusalan päällikkö). Toisaalta lakia ei nähty täysin ongelmattomana, vaan sen katsottiin jäävän tietyllä tapaa keskeneräiseksi: *”Siinä mielessä tää tupakkalaki on jollakin tavalla toteutuksen ja valvonnan puolelta vähän torso”* (haast. 12, oppil. 2, yks., joht., rehtori). Kritiikki kohdistui erityisesti siihen, että tupakkalaki antoi henkilökunnalle keinon puuttua ainoastaan tupakkatuotteiden käyttöön oppilaitoksen alueella, eli esimerkiksi tupakoinnin osalta siihen missä tupakoidaan, muttei käyttöön itsessään:

Opettaja: Väärässä paikassa poltat.

Erytisopettaja: Nii, se on se väärässä paikassa polttaminen.

Opettaja: Nii ei kielletä sitä tupakointia, vaan että menkää 10 metriä kauemmas. Että siihen puututaan, mutta siihen ite tupakointiin ei. (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk.)

Monissa oppilaitoksissa oltiin harmistuneita, että tupakkalain tiukennusten ja virallisista tupakkapaikoista luopumisen myötä opiskelijat olivat siirtyneet tupakoimaan oppilaitoksen edustalle. Tämän arveltiin vaurioittavan oppilaitosten imagoa: *”Täähän on vähän imagokysymys koululle, että amiksen portilla savupilvi --- ni tästähän kyllä meidän johto haluaisi eroon, se on tahtotila, sen mä tiedän”* (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., kuraattori).

Ammatillisten oppilaitosten savuttomuustyön perustana toimii tupakkalaki (549/2016), joka ohjaa oppilaitoksia savuttomuuden edistämiseen

Varsinaisen savupilven lisäksi ongelmaksi koettiin myös ympäristön epäsiisteys. Tupakkatuotteiden jälkien siistiminen ja opiskelijoiden osallistaminen nähdään yleisesti keinona tehdä savuttomuustyö näkyväksi ja osoittaa opiskelijoille, mitä savuttomuus merkitsee (Mustonen & Ollilla 2009, 34).

Useiden tähän tutkimukseen osallistuneiden oppilaitosten edustat olivat kuitenkin täynnä tupakantumpeja ja nuuskapusseja, vaikka siisteyteen kiinnitettiin huomiota ja osassa oppilaitoksista oli järjestetty opiskelijoiden siivoustalkoita. Pelkkä säännöllinen siivoaminen vaikutti kuitenkin riittämättömältä keinolta pitää siisteyttä yllä, ja oppilaitokset saivat valituksia ympäristön epäsiisteydestä. Vaikka roskisten järjestämistä ei koettu tupakkalain hengen mukaiseksi ja sen pelättiin haittaavan savuttomuustyötä antamalla hiljaisen hyväksynnän tupakkatuotteiden käytölle, kaikkien oppilaitosten ympäristöstä löytyi astia tupakkatuotteiden roskille.

Osa oppilaitoksista oli hankkinut astiat itse, osassa kunta oli toimittanut ne oppilaitoksen alueen ulkopuolelle. Osassa haastatteluista muisteltiin kaiholla tupakkalakia edeltävää roskattomampaa aikaa: *”Ennen oli paljon siistimpää, kun oli tupakkapaikat”* (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., kuraattori). Joissakin oppilaitoksissa ympäristön epäsiisteyteen liittyvien ongelmien nähtiin sitä vastoin tuoneen esiin sen, kuinka laajasta ilmiöstä opiskelijoiden tupakkatuotteiden käytössä on kyse, ja siten myös antaneen lisäpotkua savuttomuustyölle:

No seki on niin kakspiippunen juttu, että silmillehää tää rävähti, kun tää kielto tuli, että kaikki tuli sisäpihoilta ulos polttaa kaikkien näkyville ja sillonhää nää meidän ongelmat alko. Mut se ongelma on nyt näkyvillä. (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., taitovalmentaja)

Tupakkalaki konkretisoituu oppilaitosten järjestyssäännöissä, jotka kaikissa tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa sisälsivät savuttomuutta koskevan vaateen. Lain soveltamisen laajuus kuitenkin vaihteli oppilaitoksissa. Osassa oppilaitoksista tupakkatuotteiden kieltö oli määritelty tiiviisti, seuraten pääsääntöisesti tupakkalain 74. pykälää:

Tupakkalain (L 549/2016 74 §) mukaan tupakkatuotteiden (myös sähkötupakan ja nuuskan) käyttö on kielletty perusopetusta, ammatillista koulutusta ja lukio-opetusta antavien oppilaitosten sisätiloissa ja opiskelija-asuntoloissa sekä niiden käytössä olevilla ulkoalueilla.

Toiset oppilaitokset olivat puolestaan sisällyttäneet järjestyssääntöihinsä tupakkalain sanoman laajemmin ja määritelleet kiellettyjen aineiden luettelon yksityiskohtaisemmin: *”Tupakointi, tupakkatuotteiden, tupakan vastikkeiden, tupakointivälineiden, sähkösavukkeiden ja tupakajäljitelmiä käyttö ja käsittely ei ole sallittua ammattiopiston alueella, oppimisympäristöissä eikä ammattiopistoa edustettaessa.”* Lisäksi järjestyssäännöissä oli vielä erikseen mainittu poltettaviksi tarkoitetut kasvipöytä tuotteet.

Tupakkalaki antoi henkilökunnalle keinon puuttua tupakkatuotteiden käyttöön oppilaitoksen alueella, eli siihen missä tupakoidaan, muttei käyttöön itsessään

Tarkentaminen oli osassa oppilaitoksista katsottu tarpeelliseksi, sillä opiskelijat kyseenalaistivat herkästi järjestyssäännöissä havaitsemansa puutteet: *”Ja sitten nuuska ja ehkä sähkötupakka aiheutti sen, et piti niinku tarkentaa niitä sääntöjä, ku sit tuli, et ei täs oo tätä ja tätä, et miksen mä tätä saa tehdä”* (haast. 6, oppil. 1, ryh., joht., rehtori). Yhdessä oppilaitoksessa järjestyssääntöjä oli lisäksi muokattu oppilaskunnan ehdotuksesta siten, että ne korostavat henkilökunnan ja opiskelijoiden tasavertaisuutta sääntöjen noudattajina.

Henkilökunnan käsityksen mukaan opiskelijat olivat hyvin tietoisia oppilaitoksensa järjestyssäännöistä, mikä näkyi esimerkiksi siinä, että pelkkä henkilökunnan merkitsevä katse ajoi opiskelijat tupakoimaan oppilaitoksen alueen ulkopuolelle:

Kuraattori: Kyllä, säännöt on tiedossa. Juu, siitä ei oo yhtään epäilystäkään.

Ammatillinen ohjaaja: Kyllä niistä tiedotetaan ja koulun alussa toivotetaan.

Kuraattori: Joo ja ne tietää ku niitä kattoo tossa, ku ne polttaa tupakan niin kattoo niitä niin ne panikoituneena lähtee— Kyllä meillä säännöt on tiedossa! (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk.)

Henkilökunnan näkemys vahvistui kysyttäessä opiskelijoilta, mitä tupakkatuotteisiin liittyviä sääntöjä he tietävät. Sekä autoalan että ravintola- ja catering-alan ryhmät osasivat kertoa välittömästi, ettei oppilaitoksen alueella saa polttaa: *”Koulun alueella ei polteta”* (haast. 24, oppil. 5, ryh., opisk., Antero), *”No semmosen oon ainaki kuullu, että täs koulun alueella ei sais tupakoida”* (haast. 11, oppil. 2, ryh., opisk., Helena). Opiskelijoiden vastaukset tukevat henkilökunnan huomiota siitä, että tupakkalaki ohjaa heidät puuttumaan ainoastaan siihen, missä tupakkatuotteita käytetään, muttei käyttöön sinällään. Tämä kiteytyi myös erään opiskelijan puheenvuorossa: *”Ja kaikista tarkimpia ne on noista paikoista missä ollaan”* (haast. 18, oppil. 4, ryh., opisk., Juho). (ks. savuttomuustyön sisältö ja käytännöt, luku 4.3.2)

Tupakkalaki ja järjestyssäännöt kieltävät henkilökunnan tupakkatuotteiden käytön oppilaitoksen alueella yhtä lailla kuin opiskelijoidenkin. Henkilökunnan tiedottamisen osalta oppilaitokset kuitenkin erosivat toisistaan. Osassa oppilaitoksista aiheesta tiedotettiin sisäisessä verkossa ja henkilökuntaa pyrittiin säännöllisesti muistuttamaan savuttomuudesta: *”Tupakointikielto koskee myös henkilökuntaa. Tämä käydään läpi aina orientaatioviikoilla opintojen alussa myös henkilökunnan kanssa”* (haast. 5, oppil. 1, ryh., joht., palvelupäällikkö ja palvelujohtaja).

Lisäksi muutama oppilaitoksista oli julistautunut savuttomaksi työpaikaksi, mikä vielä erikseen kielsi henkilökunnan tupakkatuotteiden käytön työaikana ja työpaikan alueella. Joissakin oppilaitoksissa henkilökunta kuitenkin arvioi annetun ohjeistuksen niukaksi:

Ei oo ku vaan sanottu, että koulun alueella ei saa polttaa. Se on siinä se ohjeistus. Ei oo sanottu yhtään, että millon saa polttaa, että pystytkö sä lähtee kesken työsalitunnin vaikka tupakille tai jos on konttoripäivä ni millon sä saat sieltä käydä tupakilla, että ei oo mitää semmosta. (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., opettaja)

Tupakkalain luomien velvoitteiden osalta opiskelijoiden, henkilökunnan ja johdon haastattelussa keskusteltiin myös siitä, pätevätkö oppilaitoksen säännöt työssäoppimispaikoissa. Eri ryhmien välillä vallitsi yksimielisyys siitä, että työssäoppimisessa noudatetaan työnantajan sääntöjä. Henkilökunta ja johto eivät kuitenkaan osanneet antaa yksiselitteistä vastausta siihen, mikä on oppilaitosten linjaus tupakkatuotteiden käytöstä työssäoppimispaikoilla:

No tota, meidän järjestyssäännöt kertoo, et työpaikoilla toimitaan työpaikan sääntöjen mukaan, eli siellä mennään tavallaan sen työpaikan kuvion mukaan, mutta sitten kuitenkin meidän tupakointisäädökset on myös siellä työpaikalla tapahtuvassa opiskelussa voimassa, et tota. Et tavallaan meidän järjestyssäännöt ylettyy myös sinne työpaikalla tapahtuvaan opiskeluun. (haast. 26, oppil. 5, ryh., henk., koulutuslapäällikkö)

Oppilaitoksen järjestyssääntöjä voimakkaammin henkilökunnan vastauksissa painotettiin savuttomien työpaikkojen merkitystä savuttomuustyön tukena (ks. myös Luhta & Vainionpää 2009, 9–10; Mustonen & Ollila 2009, 11). Henkilökunnan haastatteluissa todettiin, että savuttomilla työpaikoilla tupakkatuotteiden käyttöä valvottiin tiukasti, mikä oli saanut osan opiskelijoista luopumaan tupakoinnista ainakin työssäoppimisen ajaksi: *”Joo siis tota, työssäoppimispaikoissahan on savuttomia kanssa ja tota, sehän menee sit sillee, että aika monet on mulle sanonu, et mä en polta sit siellä”* (haast. 9, oppil. 2, ryh., henk., opettaja).

Kaikilla työpaikoilla valvonta ei kuitenkaan ollut yhtä tiukkaa, ja joidenkin opiskelijoiden kerrottiin valitsevan työssäoppimispaikkansa sen mukaan, missä tupakkatuotteiden käyttö on sallittua. Useissa työssäoppimispaikoissa opiskelijat tupakoivat muun henkilökunnan

mukana: ”Mä olin viimeks siinä [työssäoppimispaikassa] ja siinä on se yks paikka mihin kaikki menee röökille” (haast. 2, oppil. 1, ryh., opisk., Oskari). Joissakin henkilökunnan haastatteluissa pohdittiinkin, voisiko työssäoppimispaikat rajata savuttomiin työpaikkoihin savuttomuustyön edistämiseksi: ”Et voisko toi olla jopa vaihtoehto, että täytyis olla niinku savuton työpaikka” (haast. 29, oppil. 6, yks, joht., koulutusalan päällikkö).

Vain yhdellä tutkimukseen osallistuneista oppilaitoksista oli työssäoppimissopimuksessa maininta, että tupakkatuotteiden käyttö on kielletty työssäoppimisen aikana. Selkeän, yhteisen työssäoppimista koskevan linjan puuttumista kuvaa kuitenkin se, että edes tässä oppilaitoksessa johto tai työssäoppimisesta vastaava opettaja eivät olleet varmoja pykälän olemassaolosta. Monissa oppilaitoksissa ajatus tupakkatuotteiden kiellosta työssäoppimissopimuksessa jopa yllätti:

Et eihän me silleen voida tavallaan siihenkään edes vedota, et itse asias en oo kyllä koskaan edes miettinyt, et voitasko me vedota siihen, et se on sillon oppimisympäristö ja sen tulis olla savuton. Aika jännä muuten toi niinku ajatusmaailmana, et tota. (haast. 29, oppil. 6, ryh., henk., koulutusalan päällikkö)

Työssäoppimispaikat olivat savuttomuuden ja tupakkatuotteita koskevien sääntöjen osalta harmaa alue, josta puuttuivat selkeät ohjeet ja käytännöt

Osa haastatellusta henkilökunnasta epäili, että asian mainitseminen sopimuksessa saattaisi karkottaa mahdollisia työnantajia: ”Mut ei sit työnantajat allekirjota semmosii lappui, jos siel on tää yleinen kasvatus ja muu velvollisuus mukana” (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opettaja). Kaikkiaan työssäoppimispaikat olivat siten savuttomuuden ja tupakkatuotteita koskevien sääntöjen osalta harmaa alue, josta puuttuivat selkeät ohjeet ja käytännöt.

Vaikka työssäoppimissopimuksissa tupakkatuotteiden käyttöä ei ollut selkeästi säädelty, oppilaitosympäristössä säännöistä tiedottamisella oli yhtenäinen linja. Sen lisäksi, että tupakkalaki kieltää tupakkatuotteiden käytön oppilaitosalueella, velvoittaa se oppilaitoksia tiedottamaan kiellosta asianmukaisilla opasteilla (549/2016, 80§). Oppilaitosympäristössä savuttomuus näkyikin konkreettisesti ulospäin erilaisina kieltokyltteinä ja tarroina, kuten kenttäpäiväkirjan ote havainnollistaa:

Astumme sisään rakennuksen suureen pääaulaan. Ensimmäisenä vastassa on infotiski, joka on sillä hetkellä suljettuna remontin vuoksi, sohvaryhmä, jolla joukko nuoria kuluttaa aikaansa, ja suuntaviitta, jossa kyltit opastavat rakennuksen eri osiin. Suuntaviitan huipulla on kyltti, joka tiedottaa savuttomasta oppilaitoksesta. (kenttäpäiväkirja, 02.10.2018)

Myös infopäätteillä pyörivät, savuttomuudesta kertovat tietoiskut olivat joissakin oppilaitoksissa käytössä. Eräässä oppilaitoksessa asiaa oli yritetty lähestyä positiivisen kautta ja sen sijaan, että tupakointi olisi kielletty, kyltissä kiitettiin siitä, että oppilaitoksen alueella ei tupakoida: ”Ku aina että ei saa tupakoida ja älä tupakoi ja kielletty, ni siinä just luki, en tiii lukeeko enään, että kiitos että et tupakoi tässä” (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., taitovalmentaja).

Kyltit eivät havainnoinnin perusteella kuitenkaan tuntuneet olevan erityisen tehokas keino vaikuttaa, kuten kenttäpäiväkirjan merkintä osoittaa: *”Vieressämme kaksi tyttöä seisoo katoksen alla, aivan tupakointikiellon vieressä tupakalla”* (kenttäpäiväkirja, 17.10.2018). Kylttien merkitys vaikutti vähäiseltä myös opiskelijoiden haastatteluiden perusteella. Kysyttäessä, ovatko opiskelijat nähneet tupakkatuotteiden käytön kieltäviä kylttejä oppilaitoksen alueella, vain osa muisti nähneensä merkin. Edes henkilökunnalla ei ollut uskoa kylttien vaikuttavuuteen:

Yhen kerran mä oon nähny, että tällanen kyltti todella vaikutti. Oli laitettu tuonne yhteen tolppaan se kyltti ja opiskelija tuli, sellanen pitkä opiskelija käveli ajatuksissaan kouluun ja löi päänsä siihen kylttiin. (haast. 19, oppil. 4, ryh., henk., yksikönjohtaja)

Kielloista ja säännöistä huolimatta erityisesti nuuskaa käytettiin myös oppilaitosten sisätiloissa (vrt. Piispa 2018, 15–16). Se kävi ilmi erityisesti siistijöiden huomautuksista: *”Et siivoojalähtöisesti on huomautettu, että on aika paljon havaittu, että toimikaa”* (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk., opinto-ohjaaja). Matka oppilaitoksen porttien ulkopuolelle ei ollut useimmissa oppilaitoksissa pitkä, ja osa henkilökunnan ja johdon edustajista moitti kieltoa, joka on siirtänyt tupakointia vain muutamilla metreillä paikasta toiseen *”Se on tavallaan vähän näennäistä semmosta, että meillä on tupakoimaton koulu”* (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., terveydenhoitaja).

Yksi koulutusalapäälliköistä ehdotti reilun kokoisen savuttoman vyöhykkeen perustamista oppilaitoksen ympärille, jotta tupakkatuotteiden käytön – ja erityisesti tupakalle lähtemisen – eteen joutuisi aidosti näkemään vaivaa: *”Vaikka se ehkä kuulostaa jollain tavalla naurettavalta, mutta sen tarvis olla semmonen vaikka 300 metriä, ettei pystyis millään tavalla kikkaileen, että mennään siihen portin luo”* (haast. 3, oppil. 1, ryh., henk., koulutusalapäällikkö). Myös eräs yksikönjohtajista puhui tupakkatuotteiden käytön vaikeuttamisesta: *”Sillä lailla, että se paikka missä se tapahtuu, mihin ne joutuvat menemään, ni ei oo mikään mukava sen asian kannalta. Siit ei luoda mukavaa pistettä missä voi helposti tupakoida”* (haast. 19, oppil. 4, ryh., henk., yksikönjohtaja). Siitä huolimatta tässäkin oppilaitoksessa takapihan perällä, opiskelijoiden mukaan oppilaitoksen alueella, oli roska-astioita epävirallisen tupakkapaikan merkinä: *”Ei täällä meidän koulussa tarvi mennä koulun alueen ulkopuolelle. Että siinä on vaan tuossa pihalla ne oikeet tupakkapaikat”* (haast. 18, oppil. 4, ryh., opisk., Aapo). Näin savuttomuutta koskevaa kieltoa kiertettiin roskaamisen välttämiseksi.

Tavallisimmin tupakointiin tarkoitetut paikat sijaitsivat kuitenkin oppilaitosten kupeessa: portin pielessä, jos alue oli aidattu, tai keskustakampuksilla esimerkiksi kadun toisella puolella. Oppilaitosten sijainnilla on siten suuri merkitys, millaiseksi tupakkatuotteiden käytön mahdollisuudet alueella muodostuvat. Seuraavaksi tarkastellaan, mikä savuttomuustyötä oppilaitoksissa aktivoi, mitkä tekijät työhön vaikuttavat sekä mitä tapahtuu, kun opiskelija jää kiinni tupakoinnista tai muiden tupakkatuotteiden käytöstä oppilaitoksen alueella.

4.3 Savuttomuustyön toteutuminen oppilaitoksissa

4.3.1 Savuttomuustyötä edistävät ja vaikeuttavat tekijät

Haastatteluissa keskusteltiin runsaasti siitä, kuinka savuttomuustyö oppilaitoksissa toteutuu ja kuinka nikotiiniteemaa oppilaitoksissa käsitellään. Henkilökunnan kanssa käydyistä keskusteluista syntyi kuva, että savuttomuustyö aktivoituu oppilaitoksissa usein ulkoisen ylläkkeen vaikutuksesta. Usein asia nousee esiin, kun lähiympäristön yritykset, asukkaat

tai kiinteistöt tekevät valituksia roskaamisesta ja tupakkatuotteiden käytöstä oppilaitoksen lähiympäristössä, minkä seurauksena oppilaitoksen johtaja muistuttaa henkilökuntaa asiaan puuttumisesta.

Juuri tälläkin viikolla on tullut taas naapureilta et ne [opiskelijat] menee tonne niiden katosten alle kun sataa ja sit se tupakansavu menee sieltä ilmastoinnin kautta. Ja joka ikisessä toimipisteessä --- naapurusto valittaa. (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk., kuraattori)

Toinen yllyke savuttomuustyön aktivoitumiseen liittyy teemaviikkoihin tai tapahtumiin, jolloin aihe nostetaan esille tiettyä ajankohtana. Esimerkiksi teemakohtaiset kampanjat voivat toimia kimmokkeena savuttomuustyön korostumiselle: "Nää Saku ry:n Hyvinvointi virtaa -viikot ollu semmosia tyyppillisiä, joissa tätä asiaa on tuotu niinku esille" (haast. 29, oppil. 6, ryh., henk., koulutusalapäällikkö). Esimerkit osoittavat, että usein savuttomuustyö nousee huomion kohteeksi ulkoisesta ärsykkeestä eikä ole systemaattisesti integroitu oppilaitoksen toimintatapaan tai käytäntöihin. Tämä tiedostettiin osittain myös oppilaitosten henkilökunnan ja johdon keskuudessa: "Niinku et integroida niitä asioita sinne opetukseen, eikä aina vaan niin, et ne irrotetaan siitä jonkun muun tehtäväks jonkun muun taholla" (haast. 6, oppil. 1, yks., joht., rehtori).

Savuttomuustyö nousee huomion kohteeksi ulkoisesta ärsykkeestä eikä ole systemaattisesti integroitu oppilaitoksen toimintatapaan tai käytäntöihin

Henkilökunnan ja johdon haastatteluissa keskusteltiin myös konkreettisista tekijöistä, jotka vaikuttavat työn tekemiseen. Työtä edistävänä tekijänä mainittiin yleinen tupakoinnin vähentymistä koskeva asennemuutos. Asenteet tupakointia kohtaan ovat muuttuneet kielteisimmiksi ja tupakointiin liittyvät rajoitukset ovat lisääntyneet. Myös nuorten asenteissa näkyvä muutosta, eikä tupakointia pidetä yhtä "coolina" kuin aikaisemmin (ks. esim. Piispa 2017, Tavia 2014). Asennemuutoksen koettiin helpottavan myös oppilaitoksissa tehtävää työtä.

Kaikissa henkilökunnan ryhmissä henkilöstön yhteinen linja ja sitoutuminen mainittiin merkityksellisimpinä savuttomuustyön tekijöinä (vrt. Mustonen & Ollila 2009, 18–20). Niiden nähtiin sekä edistävän savuttomuustyötä, mutta valitettavan usein myös vaikeuttavan sitä, etenkin jos henkilökunnan sitoutuminen oli puutteellista:

Se pitäis kaikkien sisäistää omaksi velvollisuudeksi puuttua siihen, että sehän on ongelma, että osa kävelee ohi ja ummistaa silmät ja yhet ja samat naama punasena huutaa siitä tupakoinnista. Et jos saatais semmonen yhtenevä, niinku et kaikki puuttuis siihen. (haast. 20, oppil. 4, ryh., opinto-ohjaaja)

Puuttumisen epäyhtenäisyys koettiin siten keskeisimpänä savuttomuustyötä vaikeuttavana tekijänä kaikissa oppilaitoksissa ja molemmilla koulutusaloilla. Se hankaloitti yhtenäisten toimintatapojen muodostamista ja aiheutti närkästystä erityisesti niiden henkilökunnan jäsenten keskuudessa, jotka itse ottivat puuttumisen asiakseen:

Opinto-ohjaaja: Ja sit sekään ei niin kun auta, kun yksittäiset opettajat ja tai ohjaajat puuttuu siihen.

Opettaja: Kyl se pitäs olla koko henkilökunnan.

Opinto-ohjaaja: Nii kaikkien pitäs.

Opettaja: Kaikkien pitäs koko ajan puuttua, et tosta on niinku sovittu, että oppilaat ohjeistetaan sinne tien toiselle puolelle, ni kyl se on valitettavan vähän ku henkilökunnasta oikeesti siihen puuttuu, et siitä vaan kävellään ohi.

(haast. 22, oppil. 5, ryh., henk.)

Puuttumisen epäyhtenäisyys koettiin keskeisimpänä savuttomuustyötä vaikeuttavana tekijänä kaikissa oppilaitoksissa ja molemmilla koulutusaloilla

Myös johdon haastatteluissa asia nousi toisteisesti esiin. Valtaosassa oppilaitoksista johto koki ongelmana, ettei koko henkilöstö ole sitoutunut savuttomuustyöhön:

Mutta kyllähän sekin täytyy todeta, että kaikkihan eivät aivan yhtä linjakkaasti puutu siihen kuin toiset, että kyllä henkilökunnalla täytyy olla sama linja ja kaikkien pitää siitä kiinni, niin silloin se parhaiten menee. (haast. 12, oppil. 2, yks., joht., rehtori)

Oppilaitosten koon ja fyysisen ympäristön nähtiin myös vaikuttavan savuttomuustyön toteuttamiseen. Pienissä oppilaitoksissa, joissa omat oppilaat tunnustetaan, työ on helpompaa kuin suurissa keskustan kampuksissa, joissa oppilaat voivat sekoittua kadulla kulkijoihin: *”Ku meiläkin on monta sataa opiskelijaa, niin ei kaikkia tunne tai tiiä, se voi todellakin olla joku ihan muu”* (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk., kuraattori). Samoin oppilaitosten erilaiset piha-alueet ja mahdollisuus poistua oppilaitoksen alueelta vaikuttivat savuttomuustyön toteuttamiseen: *”Ei oo mitään sellasta välituntia ja valvontaa ja piha-alueita, elikkä pääsääntöisesti tauon aikana ne saa käydä ihan missä vaan, et eihän sitä pysty seuraamaan”* (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk., kuraattori).

Lisäksi taukojen vietto ja taukotekeminen yhdistettiin savuttomuustyön toteuttamiseen. Toimivien ja viihtyisien taukotilojen sekä mielekkään taukotekemisen, kuten pöytäpingiksen tai kuntosalin, katsottiin tukevan savuttomuutta, kun taas taukotilojen puutteen koettiin edistävän opiskelijoiden ajanviettoa tupakkapaikoilla (vrt. Mustonen & Ollila 2009, 31; Mäkelä 2011, 37). Oppilaitosten taukotiloissa oli suuria eroja. Osassa oli viihtyisiä paikkoja taukojen viettoon, osassa taukotilat puuttuivat rakennusten ahtauden takia. Lähes kaikissa henkilökunnan haastatteluissa taukotekemisen arveltiin edistävän savuttomuutta ja savuttomuustyötä:

Et ku tos ollaan kaveriporukassa ni moni lähtee tonne ulos vaikkei poltakaa ---Et sit vaan niinku kaikkee muuta tekemistä taukojen ajaks pitäs varmaan olla --- et ne niinku oikeesti vois jäädä siihenki, et ei tarvii tonne ulos mennä. (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opettaja)

Valtaosa opiskelijoista sen sijaan koki, ettei järjestetyllä taukotekemisellä ole juurikaan merkitystä tupakoinnin tai nuuskan käytön kannalta: *”Kyllä se vähemmäks jäis, mutta kyllä ne silti kävis joka tauolla polttamassa”* (haast. 2, oppil. 1, ryh., opisk., Samuel). Lisäksi opiskelijat näkivät tupakkapaikat eräänlaisina taukotiloina, joissa vietettiin aikaa tupakkatuotteiden käytöstä riippumatta: *”Kyl siel porukkaa käy ketkä ei poltakkaa, niinku menee sinne ihan muuten vaan*

seisoskelee just ku kaverit menee sinne” (haast. 23, oppil. 5, ryh., opisk., Jere). Vähäisestä tupakkatuotteiden käyttöä ohjaavasta merkityksestä huolimatta viihtyisät taukotilat ja -tekeminen koettiin opiskelijoiden ryhmissä mielekkäiksi ja toivottaviksi.

Opiskelijoiden taukotekemiseen liittyvät toiveet pöytäpingiksestä, -futiksesta, juoma-automateista sekä pehmeistä sohvista olivat maltillisia. Opiskelijat olivat realistisia tiloihin liittyvistä käytännön ongelmista: *”Jos siel ei oo koko aikaa valvontaa niin joku keksii, et hei ruvetaas pistää paikkoja paskaks ja sit se suljetaan, niinku nyt on käynyt ton kolmoskerroksenki kanssa” (haast. 1, oppil. 1, ryh., opisk., Pyry). Henkilökunnan toiveet taukotekemisen myönteisistä vaikutuksista savuttomuuden edistämisessä kariutuivat siten tilojen sulkemisen myötä.*

Kotiväen asennoitumisella nähtiin kuitenkin olevan merkittävästi voimakkaampi vaikutus savuttomuustyöhön kuin taukotiloilla tai oppilaitoksen fyysisellä ympäristöllä (ks. myös Piispa 2017, 29). Oppilaitosten mahdollisuudet savuttomuustyöhön nähtiin rajallisina etenkin silloin, kun kodin asenne tupakkatuotteiden käyttöön on salliva. Jos perheessä vanhempi käytti itse tupakkatuotteita, tuntui niistä huomauttaminen henkilökunnasta turhauttavalta: *”Ne tupakkatuotteet tulee monta kertaa vanhempien hankkimina. Siinä vaiheessa sitä on täysin aseeton. Sitten voi todeta, että mulla ei oo tässä mitään tehtävissä, elikkä kun se on hyväksytty kotona niin ei me pystytä sitä estämään” (haast. 19, oppil. 4, yks., joht., yksikönjohtaja).*

Lisäksi henkilökunnan haastatteluissa mainittiin työolosuhteiden, kuten kiireen ja työn hektisyyden, vaikeuttavan savuttomuustyötä. Vaikka työn tärkeys tunnistettiin, aina ei ollut aikaa tai voimavaroja puuttua tilanteeseen: *”Joskus on vaan painettava ovesta sisään sen savupilvenkin läpi, kun ei kerkee pysähtyy” (haast. 8, oppil. 4, ryh., henk., opinto-ohjaaja). Myös ammatillisten oppilaitosten käynnissä olevien suurten muutosten koettiin jättävän savuttomuustyötä muiden asioiden varjoon:*

Ammatilliset oppilaitokset on ollu niin isossa muutoksessa ja murroksessa niin tää on vähän semmonen asia, joka on unohtunut, eli ollaan aika vahvasti puututtu opiskelijoiden hyvinvoinnissa siihen kiusaamiseen ja se kiusaaminen on nytten niin kun kova juttu --- tää on nyt jäänyt jalkoihin tää tupakka- ja nuuska-asia ihan kokonaan. (haast. 7, oppil. 2, yks., joht., koulutusala-päällikkö)

Lisäksi ammattiin opiskelevien kirjo tuotiin esiin savuttomuustyön haasteena. Se heijastaa ammatillisten oppilaitosten syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvää tehtävää, joka koulutustakuun kautta avaa ammatillisten oppilaitosten ovet kaikille nuorille. Myös sellaisille, joilla tupakkatuotteiden käytön historia on jo pitkä (ks. myös Piispa 2017, 12) tai joilla tupakkatuotteiden käyttö on vain yksi puuttumista tai tukea edellyttävistä toimintamalleista:

Ammattiopiston opiskelijamateriaaliki vähän johtaa siihen, et ku me otetaan ihan kaikki opiskelijat tänne, ihan siis kaikki mitkä ei pääse siis yhtään mihinkään muualle. Jotenki mä myös vertaan siihen lukiomateriaaliinki, joka on sit kuitenkin akateemisesti sellast kyvykästä opiskelemaan lukiossa, ni kyl meil sit aikalaisii ongelmatapauksiiki on, ja se niitten tupakointihistoriaki on alkanu sieltä varhaisest, se voi alkaa kuudennest luokast tai viidennest luokast tai vähintäänki yläkoulus. (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., terveydenhoitaja)

Niin sit kuitenkin unohdetaan, et lukiossa on seitsemän keskiarvoraja, sinne valitaan tietty rajattu joukko opiskelijoita. Ammatillinen koulutus hoitaa koko koulutustakuun, ja siel on paljon isompia ja laajempia asioit siel meidän opiskelijoiden taustoilla, mitkä on vaikuttanut siihen et ne polttaa, muu ku se, et ne on valinnu ammatillisen koulutuksen. (haast. 6, oppil. 1, yks., joht., rehtori)

Ammatillisten oppilaitosten opiskelijaprofiili on siten monenkirjava ja opiskelijoiden ongelmat ovat usein monipolvisia. Tupakkatuotteiden käyttö ei aina yllä prioriteettilistan kärkeen, mikä näkyi etenkin terveyden- ja opiskelijahuollon puheenvuoroissa:

Joku sellanen vähän aggressiiviseen taipuvainen opiskelija, hyvä et se käy siellä tupakalla niin se on rauhallisempi. (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk., kuraattori)

Niin se ongelmien tavallaan kasautuminen, sit jos jatkossa ratkotaan monia muita isoja ongelmia, niin ei sitä tupakoimista ensimmäisenä ota kyllä esiin, että suorastaan tietosesti jättää sen, että niinku hyväksyy ja näin. (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk., opinto-ohjaaja)

Koska aika on rajallinen ja yleisest ottaen terveysneuvonnassa, niin pääsääntöisesti ei kovin montaa asiaa voi olla. Että jos on jotain muuta tärkempää, niin kyl sitte tupakka jää sinne viime-seks. (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., lääkäri)

Kaikkien oppilaitosten ja molempien koulutusalojen henkilökunnalla oli vastaavia näkemyksiä. Ne kuvastavat oppilaitosten nykytilannetta ja niukkenevia resursseja. Ne eivät tarkoita, että tupakkatuotteiden käyttö jätettäisiin noteeraamatta, vaan pikemminkin osoittavat, että rajalliset resurssit edellyttävät työskentelyn suuntaamista akuuteimpiin asioihin.

Koulutusalat erosivat mahdollisuudessa hyödyntää ammatillisuutta ja ammatti-identiteettiä savuttomuustyön toteuttamisessa. Ravintola- ja catering-alalla ammatillisuutta kyettiin hyödyntämään savuttomuudessa autoalaa vahvemmin. Savuttomuus oli perusteltavissa sillä, ettei tarjoilijan ole sopivaa haista tupakalta tai nuuskalta ja kokille tarkka makuaisti on ammatissa välttämätöntä. Myös työvaatteiden käyttö tuki savuttomuutta, sillä tupakointi työvaatteet päällä on ehdottomasti kielletty: *”No savuttomuutta tukee tavallaan se, että työvaatteet päällä ei sitten kuitenkaan saa sinne röökille mennä”* (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., opettaja). Näin ammatillisuutta ja ammatti-identiteettiä kasvatamista oli ravintola- ja catering-alalla mahdollista hyödyntää savuttomuustyön tukena.

Rajalliset resurssit edellyttävät työskentelyn suuntaamista akuuteimpiin asioihin

Autoalaan syvälle juurtuneen tupakkatuotteita suosivan kulttuurin koettiin puolestaan vaikeuttavan savuttomuustyötä. Tupakoinnin ja muiden tupakkatuotteiden vähentymisen on nähty edellyttävän kulttuurinmuutosta, jossa tupakkatuotteiden käyttöä ei enää nähdä osana ammattiin opiskelua (Mäkelä 2011, 44–45).

Osassa autoalan henkilökunnan haastatteluista välittyi vaikeus sisällyttää savuttomuus osaksi ammatillisuutta. Osa henkilökunnasta totesi itsekin, etteivät oman koulutusalan opettajat ja muu henkilöstö liitä savuttomuustyötä riittävästi omaan toimenkuvaansa. Autoalan haastatteluissa ei kuitenkaan ollut aistittavissa välinpitämättömyyttä, vaan pikemminkin savuttomuustyöhön liittyvää turhautumista: *”Kyllähän ne sanoo, että pitää puuttua, mutta kuka sitä jaksaa päivästä toiseen, tunnista toiseen sanoa sille Matti 18 vee, että nyt lopetappa tuo ja Ville-Veikko 17 vee siinä kans vieressä polttaa, jos se ei kerrasta kahesta usko niin minkä sille teet”* (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., opettaja).

Kaikkien oppilaitosten henkilöstön ja johdon haastatteluissa oli nähtävissä turhautumista, muttei suoranaista toivottomuutta. Vaikka haastateltavat totesivat, että päivittäinen asian kohtaaminen tuotti aika ajoin neuvottomuutta, nähtiin kehityssuunta pitkällä perspektiivillä kuitenkin toiveikkaaksi:

No minä henkilökohtaisesti ajattelen silleen tässä vuosikymmenten perspektiivissä, että hitaasti eteenpäin, et onhan se nyt tympeätä, että päivä toisensa perään saat käydä sen saman kyltin vieressä että mitä tässä nyt lukeekaan, että kuinka pitäis toimia, mutta kun mennään 10 vuotta eteenpäin, nii ei varmaan tarvii kauheesti vääntää, että oppilaitokset on savuttomia, 15 vuotta, et me ollaa nyt tässä vaiheessa ja tehään tätä työtä ja tää on meiän duunia. (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., opettaja)

Lainauksesta on aistittavissa, että mikäli tupakkatuotteiden käytön ehkäisy liitetään omaan toimenkuvaan, se myös hoidetaan. Ajan myötä työn arvioidaan helpottuvan ja vakiintuvan rutiininomaiseksi käytännöksi.

Entä millaisia käytäntöjä savuttomuustyö oppilaitoksissa tällä hetkellä sisältää? Seuraavaksi tarkastellaan, mitä savuttomuustyö oppilaitosten arjessa tarkoittaa ja kuinka sitä toteutetaan.

4.3.2 Savuttomuustyön sisältö ja käytännöt

Kaikissa oppilaitoksissa ja molemmilla koulutusaloilla savuttomuustyö ilmeni käytännössä hyvin samansuuntaisena toimintana. Henkilökunnan ja opiskelijoiden kanssa tehdyt haastattelut osoittivat, että savuttomuustyö tarkoittaa lähinnä tupakkatuotteiden käytön kieltävän järjestyssäännön valvomista ja henkilöstön puuttumista tupakkatuotteiden käyttöön tarvittaessa. Puuttuminen tarkoitti henkilökunnan ja opiskelijoiden haastatteluiden perusteella kaikissa oppilaitoksissa sitä, että opiskelijat ohjataan tupakoimaan tai käyttämään muita tupakkatuotteita oppilaitoksen alueen ulkopuolelle: *”Ohjataan oikeelle paikalle tupakoimaan”* (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., erityisopettaja). Käytännössä puuttuminen siis tarkoittaa, että opiskelijoiden tupakoidessa oppilaitoksen alueella henkilökunta huomauttaa asiasta ohi kulkiessaan ja ohjaa opiskelijat paikoille, joissa se ei ole kiellettyä.

Savuttomuustyö tarkoittaa lähinnä tupakkatuotteiden käytön kieltävän järjestyssäännön valvomista

Puuttuminen nuuskan käyttöön oli haastattelujen perusteella vielä häilyvämpää. Puuttumista vaikeutti nuuskan vieraus: *”Uutena ilmiönä koen, että nuuska on must vaikee, siihen on vaikee jotenki puuttuu”* (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk., opinto-ohjaaja). Käyttöä on vaikea tunnistaa ja henkilöstö joutuu arvioimaan *”onkohan tolla nuuskaa vai ei, se on aika intiimi asia mennä väittää, sit jos joku pokkana sanoo, että ei, no sori se onki vaan sun ulkonäkö, on aika herkkää ja intiimiä --- koska se on vaikee asia toisen suun sisältöön tarttuu”* (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk., opinto-ohjaaja).

Puuttuminen tupakointiin tai nuuskan käyttöön ei ollut missään oppilaitoksessa muodostunut yhtenäiseksi käytännöksi, ja kaikissa oppilaitoksissa keskusteltiin avoimesti siitä, että vain osa henkilöstöstä puuttuu opiskelijoiden tupakkatuotteiden käyttöön: *”Jotenkin aina ongelma*

oli se, että ei saatu henkilökuntaa sitoutumaan siihen, että sit se oli vaan muutamien juttu” (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., markkinointiassistentti). Opiskelijoiden haastattelut vahvistivat kuvaa yhtenäisen käytännön puuttumisesta. Kaikissa opiskelijoiden ryhmissä, oppilaitokseen tai koulutusalaan katsomatta, jaettiin näkemys siitä, ettei tupakkatuotteiden käyttöön puuttuminen ja valvonta ole systemaattista eikä järin tiukkaa (ks. myös Kinnunen ym. 2017, 44; Mäkelä 2011, 28; Nevalainen & Ollila 2015, 55). Valvonnan ei koettu olevan henkilökunnan asialistan kärjessä:

Aleksandra: Ei sitä erityisemmin valvota, jos joku maikka näkee, että tossa koulun alueella tupakoidaan niin sit siit sanotaan, että mee tonne röökipaikalle.

Joona: Joskus jos joku sattuu näkeen. Jos sitä sattuu kiinnostamaan. (haast. 2, oppil. 1, ryh., opisk.)

Hankaluutta käytännön työhön tuotti kummankin koulutusalan haastateltujen mukaan se, että henkilökuntaa on ohjeistettu puuttumaan opiskelijoiden tupakkatuotteiden käyttöön, mutta valtaosassa oppilaitoksista puuttumisen keinoja ei ole tarkasti määritelty (vrt. Mustonen & Ollila 2009, 26–28). Yksi oppilaitos oli poikkeus, sillä oppilaitoksen savuttomuutta koskevassa tiedotteessa toimintatavat määriteltiin selkeästi:

”Henkilökunnan velvollisuutena on puuttua asiaan, mikäli näkee opiskelijan tupakoimassa oppilaitoksen alueella. Mikäli alaikäisen opiskelijan on nähty tupakoivan koulupäivän aikana oppilaitoksen alueella, ilmoittaa opettaja asiasta huoltajalle. Tupakoinnista oppilaitoksen alueella voidaan antaa opiskelijalle suullinen huomautus. Toistuvasta tupakoinnista voidaan opiskelijalle antaa kirjallinen varoitus.” (Erään oppilaitoksen savuton työpaikka -tiedote)

Kyseisessä oppilaitoksessa – kuten muissakin oppilaitoksissa – puuttuminen käytännössä tarkoitti lähinnä tupakoinnista tai nuuskasta huomauttamista ja oppilaitosalueen ulkopuolelle ohjaamista. Vaikka valtaosassa oppilaitoksissa sääntöjen rikkomisesta seuraavat sanktiokäytännöt oli määritelty ja henkilökunnan ryhmissä lueteltiin tupakkatuotteiden käyttökäytännön rikkomisen seuraamuksia, kuten koulutusalapäällikön puhuttelu, kirjallinen huomautus, koulusta erottaminen tai poliisin sakko, todettiin kaikissa haastatteluissa samaan hengenvetoon, ettei suullisen huomauttamisen ohella muita puuttumisen käytäntöjä tai rangaistuksia todellisuudessa juurikaan käytetä.

Valtaosassa oppilaitoksista todettiin, että vaikka sanktioiden käyttöön on periaatteellinen mahdollisuus, ne eivät ole aktiivisesti käytössä: *”Kyl on mahollisuus lähtee viemään vaikka kurinpitörangaistuksen keinolla sitä, ei se oo mitenkään kielletty. Sitä mä en osaa sanoa, että onko meillä annettu kirjallista varotusta yhtään tupakoinnista, en osaa sanoo” (haast. 13, oppil. 3, yks., joht., koulutusalojohtaja).*

Vaikka sanktioiden käyttöön on periaatteellinen mahdollisuus, ne eivät ole aktiivisesti käytössä

Joissakin oppilaitoksissa sääntöjen rikkomisesta seuraavia sanktiokäytäntöjä ei sen sijaan ollut edes määritelty, kuten erään oppilaitoksen koulutusalapäällikkö totesi: *”Eihän siitä mitään sanktioita tule --- et eihän niitä keinoja siihen oikeen ole” (haast. 7, oppil. 2, yks., joht., koulutusalapäällikkö).* Rangaistuskäytäntöjen puuttumisen koettiin rajaavan henkilökunnan savuttomuustyön mahdollisuuksia:

*Erityisopettaja: Sanktioita ei vissii oo mitään siihen liittyen.
Opettaja: Hyvinki käetön siinä vaiheessa.
Erityisopettaja: Ohjataan oikeelle paikalle tupakoimaan siin on ne keinot.
(haast. 20, oppil. 4, ryh., henk.)*

Opiskelijoiden ryhmät vahvistivat henkilökunnan haastatteluista muodostunutta kuvaa. Molemmilla koulutusaloilla opiskelijat totesivat, ettei tupakkatuotteiden käyttöä koskevien sääntöjen rikkomisesta seuraa rangaistuksia: *”Jos sä poltat tupakkaa tossa koulun pihalla nii ei siitä sua rangaista mitenkään”* (haast. 11, oppil. 2, ryh., opisk., Helena). Opiskelijat kokivat sen uskottavuusongelmana, joka heikentää viestiä oppilaitoksen savuttomuudesta (ks. myös Mustonen & Ollila 2009, 8): *”Ja tietenki se usko sit ei myöskää tuu, et ku ei oo koskaa aikasem-minkaa tullu [rangaistusta], ni sit se vaa vahvistuu”* (haast. 23, oppil. 5, ryh., opisk., Jere).

Sanktioiden ja puuttumisen reunaehdoista sekä riittämättömyydestä keskusteltaessa henkilökunnan ryhmissä todettiin, että kurinpitotoimet ja rankaisemisen keinot ovat oppilaitoksissa nykyisellään rajatut. Henkilökunta viittasi kurinpitoon liittyviin säännöksiin, joiden myötä opettajien ja henkilökunnan auktoriteetin koettiin oppilaitoksissa heikentyneen: *”Kylhän puuttumisen keinot on meiltä viety, et ei me voida puuttua, ei me voida ottaa hihasta kiinni ja taluttaa mihinkään eikä voida kovin voimallisesti sanoa, että tää on tosi vakava asia, ettei sitä tul-kita aggressiiviseksi käytökseksi tai jotakin muuta”* (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., erityisopettaja).

Kaikkiaan henkilökunnan ryhmissä todettiin, että tupakkatuotteiden käytön ehkäisy ja puuttumisen käytäntöjen luominen on ollut savuttomissa oppilaitoksissa aktiivisempaa juuri savuttomaksi siirtymisen aikaan, jolloin aihe on ollut näkyvästi esillä. Vuosien myötä toimintatapojen todettiin liudentuneen ja asian painuneen taka-alalle (savuttomuustyön jatkuvuuden merkityksestä, ks. esim. Mustonen & Ollila 2009, 24). Myös opiskelijaprofiilin ikäjakauman muutos tuotiin henkilökunnan haastatteluissa esiin tekijänä, jonka myötä tupakkatuotteiden käyttöön puuttuminen on vähentynyt:

Ja sit varmaan ihan semmonenki asia on vaikuttanu, että siihen aikaan ku tosi aktiivisesti puututtiin, niin enemmistö opiskelijoista oli alaikäisiä. Et nythän niinku --- on todella paljon aikuisopiskelijoita, joka on vaikeuttanu jollain lailla niiden pelisääntöjen rakentamista ja miettimistä, että niin paljon aikuisia ihmisiä. Aikuisopiskelijoita oli paljon pienempi määrä siihen aikaan. (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk., kuraattori)

Puuttumisen käytäntöjä koskeva keskustelu käsitteli etupäässä rajoja, kieltoja ja rangaistuksia. Osa henkilökunnasta näki tupakkalakiin vedoten kiellot ja sanktiot ainoina puuttumisen tapoina. Toisaalta myös muunlaista asian esillä pitämistä ja positiivisia puuttumisen keinoja korostettiin useissa henkilökunnan ryhmissä. Kaikkiaan myönteisen viestimisen voima tunnistettiin, mutta pohdintaa tuotti se, mitä positiivinen lähestymistapa voisi käytännössä tarkoittaa: *”Et on puute semmosista positiivista työkaluista, että se ei oo sitä kieltoa ja sanktioo --- että kun joku keksisi sen sairaan hyvän idean”* (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., markkinointiasistentti).

Kampanjat ja tempaukset tuotiin esiin yhtenä positiivisen viestimisen keinona. Ne koettiin henkilökunnan ryhmissä toimivana tapana pitää teemaa esillä oppilaitoksissa. Osa henkilökunnan haastateltavista piti kuitenkin tärkeänä, että savuttomuustyö ei muodostuisi irralliseksi käytännöksi tai kutistuisi lyhytkestoisiksi kampanjoiksi, vaan että se liitettäisiin laajemmin opiskelijoiden hyvinvoinnin tukemiseen:

Se vaatii tämän asian pitämistä esillä ja näkyvillä ja just sen positiivisuuden kautta, että kun et tupakoi olet paljon terveempi ja jaksat työelämässä paremmin, ja muutenki oot paljon virkeempi ja hyvinvoivempi, että sen toistaminen jonkunlaisena kampanjana tai esilläpitämisenä. (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., markkinointiassistentti)

Nämä näkemykset olivat kuitenkin aineistossa poikkeuksia, ja savuttomuustyöstä keskusteltiin useimmiten ammattiopetuksesta erillisenä palasena. Myös opiskelijoiden osallistaminen tuotiin esiin vain murto-osassa henkilökunnan haastatteluja. Hyviksi osallistamisen toimintamalleiksi koettiin se, että nuoret itse saataisiin pohtimaan ja työstämään asiaa heille itselleen tärkeiden vaikuttimien kautta:

Ja mie luulen et se on paras tapa, et ei sillä et me vaan kielletään ja kielletään ja kielletään, ei sillä saaha mitään tuloksia, et just tommonen, että pistää ne itte miettimään, että mitä se on ja kuin paljon siihen menee rahaa ja mitä se voi aiheuttaa, niin varmaan on fiksumpi tapa. (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opettaja)

Osa henkilökunnan haastateltavista käytti omakohtaisia kokemuksia savuttomuustyön apuna. Esimerkiksi tupakoinnin lopettaneet opettajat saattoivat kertoa opiskelijoilleen lopettamisen hyödyistä ja kannustaa oppilaitaan pohtimaan kriittisesti tupakkatuotteiden käyttöä: *”Mä oonkin kertonut jo suoraan, et mä oon ite polttanut 30 vuotta, 10 vuotta ollut polttamatta. --- Kertonut sit nää olotilaerot, ja myöskin et mimmonen mä olin silloin kun mä poltin ja sen, et mitä kaikkee hyötyy siitä oli kun mä lopetin” (haast. 4, oppil. 1, ryh., henk., opettaja 2).*

Teemana savuttomuus jäi haastattelujen perusteella kuitenkin opetuksen rakenteista irralliseksi. Kuva vahvistui, kun haastatteluissa keskusteltiin yleisemmin teeman näkymisestä eri aineissa. Kaikissa opiskelijaryhmissä todettiin, ettei tupakka- tai nikotiiniasioita juuri käsitellä opinnoissa. Vain harvalla opiskelijalla oli mielikuva, että tupakoinnista tai nuuskasta on puhuttu liikunnan ja terveystiedon tunnilla. Mahdollista on myös, ettei oppiaineessa jaettu valistus ole tavoittanut opiskelijoita, jos tieto ei ole ollut heitä kiinnostavassa muodossa (ks. Mustonen & Ollila 2009, 14). Tosin myös henkilökunnan ryhmissä arveltiin, ettei teema näy opetuksessa. Muutamissa henkilökunnan ja johdon haastatteluissa peräänkuulutettiin nikotiiniteeman integrointia opetukseen pitkäjänteisesti:

Mun mielestä pitäis olla enemmän sitä valistusta, et onhan tääl jotai julisteita joskus seinälle laitettu, siis hyviä julisteita, mut ei varmaan hirveesti nuoret kiinnitä niihin huomioo. Et mun mielestä sit tarvittas niinku semmosta, et ne kootaan yhteen ja tietoiskuja, ja et se on niinku jatkuvaa. (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opettaja)

Tavallisesti savuttomuustyö siis näytti jäävän kieltojen ja sääntöjen lisäksi irrallisten tapahtumien varaan. Vakiintuneet ja vaihtoehtoiset käytännöt työn toteuttamiseksi olivat vähissä muutamia yksittäisiä siivoustalkoisiin, julistekilpailuihin tai teematapahtumiin liittyviä mainintoja lukuun ottamatta. Toteutuakseen nekin edellyttävät kuitenkin työpanosta ja organisoitua. Seuraavaksi tarkastellaan, miten työnjako ja vastuut savuttomuustyössä eri toimijoiden kesken jakautuvat.

Tavallisesti savuttomuustyö näytti jäävän kieltojen ja sääntöjen lisäksi irrallisten tapahtumien varaan

4.4 Savuttomuustyön vastuut ja työnjako

Kummallakin koulutusalaalla henkilökunta jakoi näkemyksen siitä, että tupakkatuotteiden ehkäisy ja savuttomuustyö kuuluvat koko henkilöstölle: *”Se kuuluu ihan kaikille aikuisille” (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., taitovalmentaja)*. Siitä huolimatta haastatteluissa tuotiin avoimesti esiin, ettei yhtenäinen työnjako käytännössä toteudu. Kuten edellä kuvattiin (luku 4.3), savuttomuustyön toteuttaminen ei ole yhtenäistä, vaan sääntöjen valvonta jää tavallisesti muutamien henkilöiden varaan.

Savuttomuustyön toteuttaminen ei ole yhtenäistä, vaan sääntöjen valvonta jää tavallisesti muutamien henkilöiden varaan

Yhtenä kollektiivista vastuunkantoa ja sitoutumista haastavana tekijänä nähtiin se, että oppilaitoksen alueella toimii myös muuta kuin opetus- ja kasvatusvastuussa olevaa henkilökuntaa: siistijöitä, vahtimestareita, huoltomiehiä, vierailijoita, toisinaan rakennusmiehiä ja keittiöhenkilökuntaa. Vaikka tupakkalaki kieltää tupakkatuotteiden käytön henkilön tehtävänkuvaaan katsomatta ja järjestyssäännöt velvoittavat tukemaan savuttomuutta, eivät kaikki oppilaitoksen alueella toimivat ole sisäistäneet esimerkkirooliaan savuttomuudessa:

Jokainen aikuinen täällä oppilaitosympäristössä ollaan kasvattajia, että jokaisen tehtävä on puuttua, mutta että se tarviis sellasta terävöittämistä, koska eihän esimerkiksi laitoshuoltajat ja vahtimestarit ja kaikki tällaset, niin ei he koe itseään sellasiks henkilöiksi, että he voi mennä opiskelijalle sanomaan. (haast. 7, oppil. 2, yks., joht., koulutusalapäällikkö)

Esimerkkinä toimimisen, valvonnan ja opiskelijoiden tupakkatuotteiden puuttumisen lisäksi haastatteluissa keskusteltiin yksityiskohtaisemmin eri henkilöiden vastuista ja roolista savuttomuustyössä. Kummankin koulutusalan haastatteluissa todettiin, että johdolla on päävastuu savuttomuustyön suuntaviivojen luomisesta: *”Johdon rooli on tavallaan laatia se ohje, tai sillä tavalla ohjeistaa niitä opettajia” (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk., kuraattori)* eli toisin sanoen *”johto näyttää sen suunnan” (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk., markkinointiasistentti)*. Myös johtajat itse olivat sisäistäneet oman tehtävänsä, ja rehtorit, yksikönpäälliköt ja muilla vastaavilla ammattinimikkeillä toimivat johtoportaana edustajat kommentoivat vastuutaan samansuuntaisesti: *”Tottakai meillä on ihan tosi tärkeä rooli niitten linjausten ja periaatteiden viemisessä” (haast. 6, oppil. 1, yks., joht., rehtori)*. Johdon sitoutumisella onkin todettu olevan suuri merkitys savuttomuustyön onnistumisen kannalta (mm. Luhta & Vainionpää 2009, 10; Mustonen & Ollila 2009, 23).

Molemmilla koulutusaloilla henkilökunnan haastatteluissa korostettiin, että johdolta toivotaan vahvempaa otetta savuttomuustyössä. Johdon koettiin olevan liian etäällä henkilökunnan konkreettisesta työstä ja toimipisteen arjesta, ja kaikissa haastatteluissa johdolta toivottiin vahvempaa osallistumista ja sitoutumista:

Opinto-ohjaaja: Sehä ois iha loistavaa, jos he joskus kävelis kadunreunaa päivän verran kiertelemässä ja sanomassa. Ois ihan mahtavaa et rehtori ois ulkona näyttämässä, että menkääpä tonne.

Kuraattori: Se ois sitä yhdessä tekemistä mitä mä kaipaan – esimerkiksi johtamista. (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk.)

Savuttomuuteen liittyvien linjausten läpikäynnin sekä opiskelijoille tiedottamisen katsottiin kuuluvan joko yksikönjohtajalle tai ryhmänohjaajalle. Työnjako määräytyi toimipisteen koon ja henkilökunnan keskinäisten vastuualueiden perusteella. Useissa oppilaitoksissa rehtorit tai yksikönjohtajat pitivät opintojen alkaessa tupakkatuotteiden käytön sääntöjä koskevan puheenvuoron, ja tarkempi sääntöjen läpikäynti ja niistä muistuttelu kuului ryhmänohjaajalle.

Johdolta toivotaan vahvempaa otetta savuttomuustyössä

Koulutuslapäälliköt toimivat yksikönjohtajien ja rehtoreiden sekä opetushenkilöstön välissä vastaten kunkin koulutusalan toiminnasta. Opetushenkilöstön esimiestehtävien ohella koulutuslapäälliköt katsoivat vastuukseen esimerkkinä toimimisen ja savuttomuustyön esillä pitämisen koulutuslapäällä: *”No kyllä mä nään sen silleen, että jos on mun omia opettajia tuolla, niin sehän on mun esimerkki myöskin, että mitä mä teen, että kyllä mulla on se rooli siinä, että he näkee että myös mä toimin”* (haast. 13, oppil. 3, yks., joht., koulutuslapäällikkö). Lisäksi koulutuslapäälliköille (pienemmissä toimipisteissä yksikönjohtajille) kuului sääntörikkomusten sanktioiden, kuten puhuttelujen ja kirjallisten varoitusten, toimeenpano. Käytännössä niitä käytettiin tupakkarikkomusten kohdalla kuitenkin harvoin, kuten sääntörikkomusilmoitukset käsittelevä yksikönjohtaja totesi: *”En mä oo saanu varmaan yhtään ainoaa rikkomuslomaketta, sanosinko että kahteen vuoteen”* (haast. 19, oppil. 4, yks., joht., yksikönjohtaja). Osa henkilökunnan ryhmistä toivoikin, että koulutuslapäälliköillä olisi vahvempi rooli savuttomuutta tukevien linjausten ylläpitämisessä ja toteutumisen valvonnassa:

Koulutuslapäjohtaja on meidän lähiesimies --- mut hänel on itse asiassa aika lepsu ote mun mielestä just tohon tupakointiin --- [kertoo tietystä tilanteesta, jossa] muutammat oppilaat poltti, niin hän anto senki asian sit vaan niinku olla (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opettaja).

Vaikka koulutuslapäälliköt tunnistivat roolinsa ja vastuunsa, osa heistä koki oman henkilöstön toimintaan puuttumisen ja henkilökunnan sitouttamisen hankalaksi tai oman vaikutusvallan ulkopuoliseksi:

Toi on silleen vaikee, että mä en nyt koe, että mä voisin sanoa mun alaiselle että ”hei sun pitää nyt puuttua tähän tupakointiin” kun heillä on ehkä vähän muutakin työtä, tosin he nyt tekevät sitä paljon, mutta mä en voi oikeestaan vaikuttaa ku itteeni, jotenki mul on sellanen tunne, että se ei tuntuis minusta kivalta, että mä menisin tästä sanomaan erikseen --- kuitenkin toivoisin että kaikki tekis sitä, mutta että millä tavalla. (haast. 13, oppil. 3, yks., joht., koulutuslapäällikkö)

Muu henkilökunta toimii johtajia ja koulutuslapäällikköjä lähempänä opiskelijoita, ja heidän työnkuvansa liittyy keskeisesti toimipisteen arkeen. Erityisesti opiskelijahuollon rooli on määritelty keskeiseksi savuttomuuden edistämiseksi. Tavallisesti ryhmään kuuluu opettaja ja opiskelijaedustus, terveydenhoitaja, opinto-ohjaaja, kuraattori, koulupsykologi ja toisinaan lääkäri (ks. esim. Mustonen & Ollila 2009, 22). Yhteisölliselle opiskeluhuollolle on annettu velvoittava määräys laatia kirjalliset toimintaohjeet tupakoinnin, nuuskaamisen sekä päihdeiden käytön ennaltaehkäisemiseksi ja päihdeongelmiin puuttumiseksi (OPH määräys 285-2018).

Kaikilla oppilaitoksilla oli opiskeluhoolto- tai hyvinvointisuunnitelma, mutta niiden sisältämät päihteiden käytön ehkäisyn kirjaukset erosivat. Joidenkin oppilaitosten suunnitelmiin oli kirjattu toimintamallit ja puuttumiskäytännöt savuttomuuden tukemiseksi, osasta ne puuttuivat. Suunnitelmien eroista huolimatta opiskelijahuoltoryhmän toimenkuva oli käytännössä kaikissa oppilaitoksissa samansuuntainen. Haastattelujen perusteella opiskeluhooltoryhmä vastasi käytännössä lähinnä savuttomuuteen liittyvien tapahtumien sekä taukotilojen ja -tekemisen suunnittelusta:

Terveydenhoitaja: Nytki me esimerkiksi sillan suunniteltiin..

Kuraattori: ..hyvinvointiviikko.

Terveydenhoitaja: Esimerkiksi meil oli tääl semmonen nuuskanäyttely --- meil on ollu paljon kaikennäköstä tämmöstä kampanjaa.

Kuraattori: Otetaan aina tasasin väliajoin.

Terveydenhoitaja: Ja sit me ollaan puhuttu siitäkin opiskeluhooltoryhmässä, et suunniteltu et mitä kaikkii kampanjoita ja muita sit mahdollisesti.

Kuraattori: Joo kyllä

(haast. 25, oppil. 5, ryh., henk.)

Muutoin opiskelijahuoltoryhmän asialistalla tupakkatuotteiden käytön ehkäisyllä ei vaikuttanut olevan erityistä roolia. Käsiteltäväksi teemaksi se tuntui nousevan silloin, kun rehtori tai yksikönjohtaja nosti asian esille – usein ulkoisen yllykkeen vaikutuksesta, kuten luvussa 4.3.1 kuvattiin.

Opiskelijahuoltoryhmän jäsenistä erityisesti terveydenhuollon henkilöstöllä katsottiin olevan toimenkuvansa perusteella keskeinen asema savuttomuustyössä. Osassa johtajien ja henkilökunnan haastatteluista terveydenhoitajalta toivottiin näkyvämpää roolia tupakkatuotteiden ehkäisyyn liittyvässä työssä:

Heille ehkä enemmän sellasta valistustyötä, et nyt se on ollu vaan joku, et on kerran vuodessa --- meille tulee uutta porukkaa neljä kertaa vuodessa, niin vaikka se neljä kertaa vuodessa kävis pitämässä semmosta, puolen tunnin tämmösen tota nikotiinituotteiden haittavaikutuksista, ja jakais jotain materiaalia et ceteraa. (haast. 3, oppil. 1, yks., joht., koulutusala johtaja)

Myös terveydenhoitajat itse kokivat savuttomuustyön kuuluvan keskeisesti toimenkuvaansa, mutta käytännössä aiheen käsittely rajoittui usein terveystarkastuksiin tai savuttomuutta edistävien tapahtumien koordinointiin. Terveydenhoitajat toivat työnsä reunaehtoina esille organisaatorakenteen tuomat haasteet. Useissa oppilaitoksissa terveydenhoolto oli keskitetty kunnalle eikä terveydenhoitaja työskennellyt oppilaitoksen tiloissa. Se toi väistämättä etäisyyttä opiskelijoihin ja yksikön arjen toimintaan, kuten eräs terveydenhoitajista totesi: *”Arkista yhteistyötä tähän me ei tehdä niinku oppilaitoksen kanssa tän asian tiimoilta tällä hetkellä, et mä oon tavallaan semmonen yksinäinen myyrä täällä ja sit tarvittaessa oon yhteyksissä oppilaitokseen näissä asioissa” (haast. 32, oppil. 6, yks., terveydenhoitaja).*

Käytännössä terveydenhoitajan toteuttama savuttomuustyö rajautui kerran tai kahdesti opintoihin sisältyvän terveystarkastuksen peruskysymyksiin tupakoinnista, nuuskasta ja muiden päihteiden käytöstä. Opiskelijaterveydenhuollon riittävä resurssointi on edellytys tupakointimattomuutta edistäville toimille (Mustonen & Ollila 2009, 22), ja resurssien rajallisuuden koettiin vaikeuttavan terveydenhoitajien savuttomuustyötä:

Aika on resurssi – jos olis aikaa, jotta myös tää muu työ pyörii, et se ei oo muusta töistä pois, menisin tonne koululle vaikka aktiivisemmin. Niin totta kai mä menisin, ei ole kyse siitä, etteikö kiinnostais, kiinnostaa todella paljon se, että sais nuuskaamista ja tupakointia kitkettyä pois, se on resurssipula, mikä terveydenhuollossa on aina, eli tota ei oo aikaa riittävästi. (haast. 32, oppil. 6, yks., terveydenhoitaja)

Molempien koulutusalojen opiskelijoiden haastattelut vahvistivat kuvaa siitä, että terveydenhoitajan rooli savuttomuustyössä on käytännössä melko rajattu, vaikka aihe kuuluu toimenkuvan perusteella terveydenhoitajien ydintehtäviin. Yleisemminkin terveydenhoitaja koettiin useissa opiskelijoiden ryhmissä etäiseksi, sillä aikoja terveydenhoitajalle oli rajatusti saatavilla ja etäisyys vastaanotolle hankaloitti terveydenhoitajalla asiointia, kuten eräässä opiskelijoiden ryhmässä turhautuneesti huomautettiin:

Nea: Eikä se ees oo tässä rakennuksessa.

Jutta: Sinne pitää aina varata aika.

Lauri: Hirvee matka.

H: Mitä se ajanvaraaminen oikein tarkoittaa?

Nea: Pitää soittaa.

Jutta: Sit menee johonkin kahen viikon päähän se aika.

Nea: Ei sitä saa sillain.

(haast. 30, oppil. 6, ryh., opisk.)

Osassa oppilaitoksista terveydenhoitaja työskenteli oppilaitoksen tiloissa. Sen koettiin vahvistavan yhteistyötä sekä edistävän savuttomuustyötä helpottamalla tapahtumien suunnittelua ja toteuttamista. Riippumatta siitä, toimiko terveydenhoitaja oppilaitoksen tiloissa vai ei, hän oli kuitenkin säännöllisesti tekemisissä muun henkilöstön kanssa opiskelijahuoltoryhmän jäsenenä.

Opinto-ohjaajat kokivat lähelle opiskelijoita sijoittuvan roolinsa keskeiseksi savuttomuustyössä. Haastatteluihin osallistuneet opinto-ohjaajat olivat aktiivisia savuttomuustyön edistäjiä ja opiskelijahuoltoryhmän jäseniä. He olivat omaksuneet tiukan linjan ja kuvasivat rooliaan ironisesti: *”Mul on varmaa aika kurjan ämmän maine, koska mä ajan ne aina pois tosta [koulun alueelta tupakoimasta]”* (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opinto-ohjaaja). He toivoivat erityisesti opetushenkilökunnalta vahvempaa roolia savuttomuustyön toteuttamisessa.

Myös haastatteluihin osallistuneet kuraattorit kuuluivat opiskelijahuoltoryhmään, mutta mielsivät päätyökseen opiskelijoiden elämänhallinnan ja hyvinvoinnin tukemisen, eivätkä akuutimpien ongelmien myötä mieltäneet nikotiiniteemaa työnkuvansa kärkeen. Usein tupakatuotteiden käyttö jäi muun taustalle, kun puuttumista vaativia ongelmia arvioitiin: *”Tää on meidän murheista pienin”* (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., kuraattori).

Osassa oppilaitoksista opiskelijahuoltoryhmässä oli henkilöstön lisäksi opiskelijaedustus. Muutoin tutkimukseen osallistuneissa toimipisteissä opiskelijoilla tai opiskelijayhdistyksellä ei haastatteluhetkellä ollut savuttomuutta edistäviä tehtäviä. Vain harvoissa oppilaitoksissa opiskelijayhdistys oli ollut mukana tapahtumien suunnittelussa tai organisoinnissa muutama julistekilpailua tai häkämittausta lukuun ottamatta.

Haastatelluista opettajista valtaosa liitti savuttomuustyön kasvatusvastuuseen sekä laajempaan hyvinvointinäkökulmaan, ja siten osaksi toimenkuvaansa. Pääsääntöisesti opettajat kuitenkin kokivat ammattiopintojen opettamisen tärkeimpänä työtehtävänä. Myös esimerkiksi toimiminen sekä ammattikulttuurin ja toimintatapojen välittäminen kuuluvat ammattiaineiden opettajien työnkuvaan (ks. Mustonen & Ollila 2009, 30). Savuttomuustyö jäi sen sijaan pitkälti opettajien oman aktiivisuuden ja harkinnan varaan:

Varmaa se on se oman roolin kokeminen, että kuinka paljon kokee itsensä vaan pelkästään ammatilliseksi opettajaksi tai opettajaksi ja kuinka paljon kasvattajaksi, et siinä se on ja sitä rajaa vetää jokainen kuitenkin omassa mielessään, vaikka siitä puhutaan, silti se tapahtuu siellä omassa mielessä ja siellä tunnetasolla ja ne ratkasut on tunnetason ratkasuja eikä järkiratkasuja kun ne tehdään. (haast. 19, oppil. 4, yks., joht., yksikönjohtaja)

Pääosin haastatellut opettajat olivat tietoisia savuttomuutta edistävästä tehtävästä, mutta käytännössä ne saattoivat silti jäädä opetustehtävien ja alakohtaisen tiedon välittämisen varjoon (ks. myös Piispa 2018, 17–18), kuten ravintola- ja catering-alan opettaja totesi:

Et ne on tuolla pussit huulella vaikkei sais olla ja tietysti se, että pitäis aina sanoa, niinku sanon itekki. Et aina ei huomaa, minust ne [taitovalmentajat] huomaa paljo paremmin ku minä, koska mä oon niin kiinni tavallaan siinä asiassa et mitä mun pitää opettaa ---mut sit ku ne on siinä mukana vähän niin kun seuraamassa ---ni ne pystyy paremmin havainnoimaan sitä ryhmää. Mulla on ainaki monta kertaa käyny silleen, että sit mä oon et "ai mitä nyt tapahtuu", nii sit siel joku jo sylkee pois niitä pusseja. (haast. 9, oppil. 2, ryh., henk., opettaja)

Niukkenevien resurssien vaarana on, että opetussuunnitelmiin kirjaamattomat kokonaisuudet jäävät muiden asioiden jalkoihin

Savuttomuustyön toteuttaminen omien päätehtävien rinnalla näytti siten riippuvan käytössä olevista resursseista sekä yksilön omasta aktiivisuudesta ja sitoutumisesta asiaan. Niukkenevien resurssien vaarana on, että työnkuvasta irralliset tai opetussuunnitelmiin kirjaamattomat kokonaisuudet jäävät muiden asioiden jalkoihin. Siksi haastatteluissa keskusteltiin myös oppilaitosten savuttomuutta koskevista toiveista ja tarpeista.

4.5 Oppilaitosten toiveet ja tarpeet

Tutkimukseen osallistuneiden oppilaitosten savuttomuustyöhön liittyvät toiveet ja tarpeet kumpusivat suoraan arjessa kohdatuista haasteista. Koska kaikissa oppilaitoksissa savuttomuustyöstä puuttui yhtenäinen linja, henkilöstön tiiviimpi sitoutuminen työhön nousi haastateltujen toivelistan kärkeen. Henkilökunnan ryhmissä toivottiin "että kaikki niinku puuttuu siihen" (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opinto-ohjaaja) ja että oppilaitoksilla olisi "selkeet yhteiset pelisäännöt henkilöstön osalta tässä asiassa" (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk., opinto-ohjaaja). Myös johto toivoi alaisiltaan sitoutumista ja esimerkkinä toimimista:

Et koska me ollaan niinku savuton oppilaitos, niin myöskään henkilökunta ei sen työpäivän aikana kävis tupakalla. Et kyllähän tässä nyt itekin tietää, että ei se aina ihan toteudu, mutta tavallaan sitä kautta saatais se esimerkki. (haast. 29, oppil. 6, yks., joht., koulutusalan päällikkö)

Sekä henkilökunta että johto toivoivat siis samaa asiaa, eli henkilöstön yhtenäisempää sitoutumista savuttomuustyöhön, mutta henkilökunta painotti lisäksi johdon merkitystä henkilökunnan sitouttamisessa (ks. 4.4 johdon rooli). Jotta kaikki saataisiin osallistumaan savuttomuuden edistämiseen, johdon toivottiin pitävän asiaa aktiivisesti esillä ja näyttävän omalla toiminnallaan esimerkkiä alaisilleen.

Entistä tiiviimmän sitoutumisen lisäksi oppilaitoksissa toivottiin ulkopuolista apua savuttomuustyön järjestämiseen. Henkilökunta kaipasi uusia myönteisiä ideoita opiskelijoiden tupakkatuotteiden käyttöön puuttumiseen (ks. myös Nevalainen & Ollila 2015, 63), sekä valmiita toimintamalleja ja kampanjoita, joita oppilaitokset voisivat toteuttaa joko itse tai ulkopuolisen toimijan johdolla:

Ja sieltä tulis valmis sapluuna, että mitä meidän pitää tehdä, ni se on helppoo. Sillon me tehään se mitä meidän pitää tehdä, esim. henkilöstöresurssointi ja muuta. Mut et se ois muuten niinku valmis sapluuna, niin varmasti tulis toteutettua. (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., opinto-ohjaaja 1)

Nii joku tämmönen ennaltaehkäsevä oppilaitosohjelma, johon olis just sidottu joku kampanja, et käykää nämä yksi, kaksi, kolme, neljä, viisi, kuusi vaihetta, joista kolmonen olis se, että joku oppilaskunta tekee jotakin, se olis ihan loistavaa, sitten ku olette kutosessa ni uudelleen, niinku jotenki että siihen liittyis se että näin nuoret osallistetaan ja näin sitten jatketaan ja välil vähä taukoja, ja uudelleen, semmonen niinku nonstop-ohjelma. (haast. 8, oppil. 2, ryh., henk., opinto-ohjaaja)

Henkilökunta kaipasi uusia myönteisiä tapoja opiskelijoiden tupakkatuotteiden käyttöön puuttumiseen

Toive kertoo työssä koetusta kiireestä ja resurssien rajallisuudesta, jotka eivät mahdollista panostusta kampanjoiden ja työtapojen omaehtoiseen suunnitteluun. Oppilaitoksissa on jouduttu priorisoimaan kaikkein kiireellisintä huomiota vaativat ongelmakohdat, eikä ylimääräisille tehtäville riitä aikaa: ”Se on varmaan kaikista konkreettisim se resurssipula tällä hetkellä, et on resurssit kyllä vedetty varmaan niin tiukalle, että ei siinä hirveen iso mittaseen suunnittelu-työhön oo aikaa vieläkään, mutta mielellään otetaan kaikkea valmista vastaan” (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., opinto-ohjaaja 1).

Oppilaitosten johdon tilanne ei haastattelujen perusteella näyttänyt yhtään helpommalta, ja myös johto toivoi valmiita ratkaisuja, jotka voitaisiin helposti siirtää oppilaitoksen arkeen:

Ni sit me voitais vaan toimeenpanna se. Se et nyt mä lähen kokoomaan taas sitä työryhmää ja sit me mietitään siellä. Siihen menee niinku tuntikausia aikaa ja nyt mä sanon suoraan, et meil ei oo ihan hirveesti aikaa. Et jos joillain tahoilla olis aikaa ni tämmönen otettais kyllä kiitollisuudella vastaan. (haast. 13, oppil. 3, yks., joht., koulutusjohtaja)

Vaikka pääsääntöisesti tutkituissa oppilaitoksissa toivottiin ulkopuolisia resursseja savuttomuustyön tueksi, joissakin johdon ja henkilökunnan haastatteluissa korostettiin savuttomuustyön vahvempaa integrointia olemassa olevaan opetukseen. Tällä haluttiin taata, ettei työ jäisi ulkopuolisten tahojen toteuttamaksi erilliseksi toiminnaksi. Yleisestikin opetukseen integrointi on nähty hyvänä keinona välttää työn irrallisuutta (ks. esim. Mustonen & Ollila 2009, 28–31).

Savuttomuustyön integroimiseksi haastatteluissa ehdotettiin esimerkiksi, että ”--- äidinkieles kirjoitetaan aine savuttomuudesta” (haast. 6, oppil. 1, yks., joht., rehtori) ja myös muunlaisia ope- tukseen integroinnin mahdollisuuksia tuotiin esiin:

Kuinka monessa kohdassa se tulee sellasena läpileikkaavana aiheena, että mitä se tarkoittaa esimerkiksi kokon opintoissa --- plus sitten tietysti kaikki hyvinvointiin liittyvät yhteiset tutkin- non osat, liikunta, terveystieto, kaikki niin siinä on niin monia niitä näkökulmia. (haast. 7, oppil. 2, yks., joht., koulutusalan päällikkö)

Koska monissa oppilaitoksissa mielekäs, tupakkatuotteiden käytölle vaihtoehtoja tarjoava tekeminen koettiin henkilökunnan ryhmissä tärkeäksi nikotiinittomuutta edistäväksi teki- jäksi, osassa oppilaitoksista kaivattiin lisää mahdollisuuksia toiminnan järjestämiseksi tau- oille ja oppituntien jälkeen. Eräässä autoalan henkilökunnan ryhmässä esimerkiksi pohdittiin huonokuntoisen autonromun kunnostamista yhdessä opiskelijoiden kanssa, sen myymistä ja tuotteiden käyttämistä opiskelijoille tärkeään kohteeseen, kuten luokkaretkeen:

Oon miettiny, että kuinka mukavaa ois ku ois joku raato, joka kerhomuotoisesti rakennetaa toi- mivaks autoks, jonka vois sitte vaikka myydä ja [opiskelijat] saisivat rahat vaikka johonki retkee varten tai jotaki. (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opinto-ohjaaja)

Ideoiden toteuttamista haastoi se, ettei opetushenkilökunnalla ollut niihin aikaa varsinaisen työajan puitteissa. Ammatillisen koulutuksen reformi muutti opetushenkilöstön ruokatunnit palkattomaksi työajaksi, ja sen kommentoitiin kaventaneen opiskelijoiden taukotekemisen mahdollisuuksia pitkällä ruokatauoilla: ”Ne kävis nopeesti syömässä ja tulis mielellään työsaliin jatkamaan hommia, mut se on meille palkatonta aikaa, niin meil on aika tiukka linja et sinne ei tuu ketää, et ne oppilaat jää vähän sinne oman onnensa nojaan siin keskel päivää (haast. 22, oppil. 5, ryh., henk., opettaja).

Myös byrokratia mainittiin hankaloittavana tekijänä, sillä esimerkiksi vakuutuksien järjestä- minen kerhotoiminnalle opetusajan ulkopuolella olisi vaatinut muutaman aktiivisen opettajan työpanoksen lisäksi myös laajempia muutoksia. Henkilöstö toivoikin varojen suuntaamista hankkeisiin, joilla opiskelijoita voitaisiin innostaa ja ohjata hyvinvointia tukeviin valintoihin.

Lisäksi tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa toivottiin positiivisia keinoja vaikuttaa opiskelijoiden näkemyksiin tupakkatuotteista. Tiedottamisella arveltiin olevan vaikutusta, jos se toteutettaisiin nuoria lähellä olevalla, kiinnostavalla tavalla (vrt. Mustonen & Ollila 2009, 29): ”Ku sen asian kans tullaan aika liki sitä nuorta, niin sillon se kohdentuu --- että se tulis niinku sen henkilökohtaisen kokemuksen kautta” (haast. 28, oppil. 6, ryh., henk., erityisopettaja). Oleelli- seksi koettiin, kuka tupakkatuotteista puhuu:

Joskus tuntuu et se on parempiki vaan ku se tulee muualta, et ne [opiskelijat] ottaa sen enempi tosissaan. (haast. 9, oppil. 2, ryh., henk., opettaja)

Kun se tapahtus niillä medioilla ja sellasten henkilöitten toimesta, jotka ovat saavuttaneet jollakin lailla tämmöstä statusasemaa --- Se tarkoittaa osaksi esimerkiksi noita urheilijoita, osaksi se voi tarkoittaa jotakin muita julkisuuden henkilöitä --- ne on semmosia, jotka pystyy sitä keskustelua virittämään ja viemään myönteiseen suuntaan. (haast. 19, oppil. 4, yks., joht., yksikönjohtaja)

Julkisuuden henkilöiden hyödyntäminen nähtiin tehokkaana keinona lisätä tiedotuskampan- joiden kiinnostavuutta nuorten silmissä. Varsinkin urheilijoilla – sekä julkisuudesta tutuilla

että oman paikkakunnan tunnetuilla kasvoilla – arvioitiin olevan vaikutusvaltaa. Joissakin oppilaitoksissa pohdittiin mahdollisuutta tehdä yhteistyötä eri tahojen kanssa, ja osassa oppilaitoksista oli hyviä kokemuksia julkisuuden kasvojen hyödyntämisestä:

Ida: Oli meil joku sellanen pakollinen, mikä se mies olikaa.

Jyri: Se oli joku entinen jääkiekkoilija vissii.

Ida: Nii meil oli joku sellane, et entine huumeihminen oli kertomas sen elämäntarinaa, et se vois olla niinku semmone herättelevä nuorille.

(haast. 10, oppil. 2, ryh., opisk.)

Erityisesti opiskelijoiden ryhmissä viranomaisten sekä kokemusasiantuntijoiden vierailut koettiin mielekkäinä. Omakehtaisten kokemusten voimaan uskottiin vaikuttavana viestimisen tapana (ks. myös Piispa 2017, 63–64). Myös nuorilta nuorille -periaatteella toteutettua viestintää kannatettiin. Monessa oppilaitoksessa painotettiin nuorten omaa panosta savuttomuuden ja nikotiinittomuuden eteenpäin viemisessä (vrt. Mustonen & Ollila 2009, 20): *”Tavallaa ois kaikkein tärkeintä, et nää jotka ei polta, niin rohkenis mainostaa sitä elämäntapaa joka ei sisällä sitä tupakointia”* (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., lääkäri).

Lisäksi oppilaitoksissa pohdittiin mahdollisuuksia sisällyttää savuttomuus osaksi ammatitopintoja ja toivottiin tehokkaampaa tiedottamista. Savuttomuutta olisi markkinoitava työelämävalmiutena samalla tavoin kuin muitakin koulutusosalalla vaadittavia ominaisuuksia (ks. Luhta & Vainionpää 2009, 9–10). Eräässä oppilaitoksessa ehdotettiin, että tiedottaminen aloitettaisiin jo peruskoulussa, kun tulevaa ammatinvalintaa harkitaan:

Kyllä se sielläkin [yläasteella] jo pitäs olla kun mietitään tulevia ammatteja. Et sä voi hiusalan ammattilaisena käydä tupakilla tämän tästä tai just se autopuoli, että yrityksissä se savuttomuus on niinku ehdotonta. (haast. 20, oppil. 4, ryh., henk., opinto-ohjaaja 1)

Monessa oppilaitoksessa painotettiin nuorten omaa panosta savuttomuuden ja nikotiinittomuuden eteenpäin viemisessä

Sekä henkilökunnan että johdon ryhmissä kotiväen osallistamista pidettiin tärkeänä, ja haastatteluissa toivottiin, että nuorten vanhemmat tukisivat oppilaitoksia muiden tavoitteiden ohella myös savuttomuuden edistämisessä. Tämäkin toive kumpusi konkreettisesta arjen haasteesta, jonka katsottiin hankaloittavan savuttomuustyötä: jos nuoren vanhemmat hyväksyvät tupakkatuotteiden käytön, oppilaitoksen vaikutusmahdollisuudet ovat pienet. Sopiva yhteydenpidon muoto kuitenkin askarrutti, sillä esimerkiksi vanhempainilloissa yksittäisen opiskelijan vanhempien tapaamiselle ei ollut riittävästi aikaa. Erään oppilaitoksen koulutusalapääällikkö toivoikin, että vanhempainilloista luovuttaisiin ja siirryttäisiin vanhempainvartteihin. Niissä voitaisiin keskustella yksityiskohtaisemmin kunkin nuoren tilanteesta, myös tupakkatuotteiden käytöstä:

Et meillä on kerran vuodessa tää, vanhempainilta, niin ei siinä sillä tavalla voi tietenkään alkaa, että hei tiedätsää, tossa kansan edessä, että tiedätkö että sun poikas tai tyttös polttaa, että kyllä se vanhempainvartti olis semmonen, et sinne vois tuoda kevyesti esille, et onko tietoo tämmösestä. (haast. 3, oppil. 1, yks., joht., koulutusalapääällikkö)

Yksittäisinä mainintoina haastatteluissa toivottiin tupakkatuotteiden käytön valvonnan lisäämistä oppilaitosalueella: *”No mä ehkä vähän toivoisin kuitenkin sit valvontaa sillee vanhanaikaisesti, varsinki tota pihavalvontaa”* (haast. 9, oppil. 2, ryh., henk., opettaja). Opiskelijoiden ryhmissä keskusteltiin, ettei valvonta ole ammatillisessa oppilaitoksessa yhtä tiukkaa kuin peruskoulussa. Tätä tulkittiin opiskelijoiden ryhmissä siten, että nuorille annetaan päätösvalta omista asioistaan – myös siitä, käyttääkö tupakkatuotteita vai ei. Yhdessä oppilaitoksessa opiskelijoilta oli kysytty, kuinka savuttomuutta voitaisiin edistää, ja opiskelijayhdistys oli itse ehdottanut rangaistusten lisäämistä: *”Ja heiltä tuli hyvin tiukka, että tiukat sanktiot vaan, se oli jännä juttu, että jotenki nuoret itse halusivat että annetaan rangaistuksia”* (haast. 13, oppil. 3, yks., joht., koulutusjohtaja). Oppilaitoksissa ei kuitenkaan haluttu lähestyä savuttomuustyötä kovenneen valvonnan ja rangaistusten kautta, vaan niissä toivottiin ensisijaisesti myönteisiä keinoja, joilla nuoret saataisiin havahdutettua pitämään huolta itsestään.

Haastatteluissa toivottiin, että nuorten vanhemmat tukisivat oppilaitoksia savuttomuuden edistämässä

Opiskelijoita siis haluttiin kannustaa savuttomuuteen pelkän tupakkatuotteiden käytön kieltämisen sijasta. Osana kannustamista henkilökunnan ja johdon haastatteluissa pohdittiin keinoja motivoida ja tukea päätöstä tupakkatuotteiden käytön lopettamisesta (lopettamisen tukimuodoista, ks. esim. Mustonen & Ollila 2009, 35–36). Jotkut haastatellut esimerkiksi kehittivät omia kampanjaideoita lopettamisen tueksi: *”Jos nyt ajattelee vähän jälkikäteen, viime vuonna oli Suomi 100-tapahtuma, meil oli kaiken näkösiä tempauksia, niin olishan joku voinu vaikka alottaa sillä tupakoimattomuuden, et olis ollu 100 päivää ilman tupakkaa”* (haast. 26, oppil. 5, yks., joht., koulutusalanpäällikkö). Myös yhteishenkeen vetoaminen valjastettiin ideoissa lopettamisen motivaattoriksi: *”Sitähän on pyritty tekeen julkisesti ’et hei, nyt on tämä päällikkö lakossa, lähe sinäkin lakkoon’”* (haast. 12, oppil. 2, yks., joht, rehtori).

Muutamassa haastattelussa ehdotettiin, että nuorille tarjottaisiin nikotiinikorvaushoitoja lopettamisen avuksi. Myös lopettamisryhmistä keskusteltiin, mutta ne nähtiin osin vanhanaikaisiksi ja hankaliksi järjestää. Sen sijaan monissa oppilaitoksissa toivottiin mahdollisuutta kannustaa opiskelijoita nikotiinittomaan elämään palkitsemalla niitä, jotka eivät käyttä tupakkatuotteita:

Terveystenhoitaja: Että ois semmosia kunnan palkintoja siitä tupakoimattomuudesta, siis siitä että pystyy lopettamaan tupakoinnin.

Opettaja: Tai että ei ole koskaan alottanutkaan, siitä pitäis ne isoimmat palkinnot olla.

Terveystenhoitaja: Niin molemmista, mutta että siihen asiaan kiinnitetään näin huomiota, jos onnistut, niin siitä on sellasta konkreettista hyötyä. Sekin vois ehkä auttaa. (haast. 16, oppil. 3, ryh., henk.)

Haastatellut henkilökunnan jäsenet ymmärsivät hyvin, että riippuvuutta aiheuttavasta aineesta, kuten nikotiinista, luopuminen edellyttää käyttäjän omaa motivaatiota, joka ei synny vain ulkoisesta painostuksesta: *”Niin lähtökohtaisesti se asiakas on mun mielessä, niinku keskiössä, et jos hänellä on vähänkään motivaatiota niin siihen pystyy tarttuun, mut jos ei, niin sillon tukitoimet on hyödyttömiä siinä kohtaa”* (haast. 32, oppil. 6, ryh., henk., terveystenhoitaja).

Nikotiinittomuudesta palkitseminen nähtiin yhdeksi tavaksi herätellä sisäistä motivaatiota. Monet henkilökunnan jäsenet kertoivat yrittävänsä motivoida nuoria huomauttamalla, kuinka paljon rahaa tupakkatuotteisiin kuluu, ja haastatteluissa nuoret itse kertoivat rahanmenon olevan keskeisin motivaatiotekijä lopettamiselle (luku 4.1). Joissakin henkilökunnan ryhmissä toivottiin, että tupakkatuotteiden, erityisesti tupakan, hintaa nostettaisiin entisestään: *”Mun mielestä tupakka-askien hintaa voi vaan nostaa ja nostaa. Nostetaan sitä hemmetti niin korkealle et tulee taloudellinen bankrupti niille, jotka sitä haluaa harrastaa”* (haast. 25, oppil. 5, ryh., henk., terveydenhoitaja).

Opiskelijoita haluttiin kannustaa savuttomuuteen pelkän tupakkatuotteiden käytön kieltämisen sijasta

Valtiotasoisia toimia toivottiin tupakkatuotteiden hinnan nostamisen lisäksi nuuskan saatavuuden rajoittamisessa: *”Eiks tässä vois mieltää jotain lainsäädäntömuutoksiakin, et [nuuskan hankkimisesta] tehtäis niinkun vaikeeta”* (haast. 13, oppil. 3, yks., joht., koulutuslapäällikkö). Joissakin haastatteluissa kummasteltiin sitä, että nuuskan myyminen on Suomessa laitonta, mutta täysi-ikäinen yksityishenkilö saa tuoda omaan käyttöönsä rajoitetun määrän nuuskaa maan rajojen ulkopuolelta (tupakkalaki 549/2016, 51§, 63§; vrt. myös Piispa 2017, 52–53). Sekä tupakkatuotteiden hinnan nostamisen että nuuskan saatavuuden hankaloittamisen voi ajatella lähettävän vahvan yhteiskunnallisen, tupakkatuotteiden käytön lopettamiseen kannustavan signaalin. Oppilaitosten savuttomuustyötä ei nähtykään muusta yhteiskunnasta irralliseksi, vaan yhteiskunnallisia linjauksia kaivattiin työn tekemisen tueksi:

Et tulee tämmösiä valtakunnallisia linjauksia, niin kyllähän ne sit tukis sitä meidän työtä. Et totta kai esimerkiks se, et oppilaitoksen pihalla tupakointi kiellettiin, niin se toi monii haasteit meille. Mut aivan varmasti se tuki sitä, et mihin suuntaan meidän työt lähti. Et ehkä tämmöset valtakunnalliset ja laajemmat linjaukset --- Niin jos sen alla oikeesti on sit niit steppei, et miten sit myös yhteiskunta etenee ja tukee, esimerkiks nyt sit vaik oppilaitoksii. (haast. 6, oppil. 1, yks., joht., rehtori)

5. JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

5.1 Mitä opittiin: tulokset tiiviisti

Tutkimuksessa selvitettiin tupakkatuotteiden käytön nykytilaa ja savuttomuustyön toteutusta kuudessa ammatillisessa oppilaitoksessa eri puolilla Suomea. Vaikka tupakointi on vähentynyt valtakunnallisella tasolla, tupakkatuotteiden käyttö ja savuttomuustyön toteuttaminen herättivät runsaasti keskustelua tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa. Tutkimuksen tulosten perusteella savuttomuustyön käytännöt ovat yllättävän samanlaisia riippumatta oppilaitoksesta ja koulutusalaista, vaikka lähtökohtaisesti tupakkatuotteiden ehkäisykäytäntöjä kuvaavien TEAviisarin tietojen perusteella savuttomuustyön toimintatavoissa ja puuttumisessa oli odotettavissa eroja.

Kaikissa tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa ja molemmilla koulutusaloilla savuttomuustyö ilmeni samansuuntaisena toimintana. Tupakkalaki ja järjestysäännöt loivat perustan savuttomuuden edistämiseksi. Kaikissa oppilaitoksissa henkilökunta ja opiskelijat olivat säännöistä tietoisia. Työssäoppimispaikat näyttäytyivät harmaana alueena, josta puuttuivat selvät säännöt ja ohjeistukset. Oppilaitosten savuttomuustyö näkyi pääosin tupakkatuotteiden käytön kieltämisellä oppilaitosalueella ja opiskelijoiden ohjaamisella tupakoimaan oppilaitoksen alueen ulkopuolelle. Henkilökunnan yhtenäisen sitoutumisen ja yhteisten pelisääntöjen puuttuminen koettiin keskeisimpänä ongelmana. Vaikka puuttuminen kuului koko henkilökunnalle, se jäi usein muutamien aktiivisten henkilöiden vastuulle. Useissa oppilaitoksissa osa henkilökunnasta tupakoi samoilla paikoilla opiskelijoiden kanssa, mikä tuotti ristiriitaa savuttomuustyötä koskevan ohjeistuksen ja käytäntöjen välille. Henkilökunnan esi-merkki ei siten vahvistanut savuttomuustyön päälinjoja.

Ohjeistuksen ja toiminnan välinen epäsuhta leimasi savuttomuustyötä yleisemminkin. Sääntöjen rikkomisesta seuraavat toimintamallit ja sanktiokäytännöt oli useimmissa oppilaitoksissa määritelty, mutteivat ne suullista huomauttamista lukuun ottamatta olleet käytössä. Muita savuttomuustyöhön liittyviä käytäntöjä ja toimintatapoja, kuten kampanjoita, tapahtumia, positiivisen vaikuttamisen keinoja ja opiskelijoiden osallistamista, ei juuri käytetty. Savuttomuustyöhön liittyvät toiveet koskivat henkilöstön sitoutumista ja johdon roolin vahvistamista sekä valmiita malleja, joita hektisessä oppilaitosarjessa on mahdollista toteuttaa. Erityisesti nuuskan käyttö koettiin vaikeasti hallittavaksi ja sen suitsimiseen kaivattiin välineitä.

Tutkimuksen havainnot osoittavat solmukohtia ja aukkopaiikkoja, joihin savuttomuustyön käytäntöjä kaivataan

Kokonaisuudessaan tutkimus osoittaa, että huolimatta yksittäisistä savuttomuutta tukevista esimerkeistä – julistekilpailuista, siivoustalkoista, opiskelijoita osallistavista tapahtumista tai opettajien omien kokemusten valjastamisesta savuttomuuden tueksi – oppilaitoksissa ei ollut valmiita monistettavia nikotiinittomuutta edistäviä ”hyviä käytäntöjä”. Pikemminkin tutkimuksen havainnot osoittavat solmukohtia ja aukkopaiikkoja, joihin savuttomuustyön käytäntöjä kaivataan.

Tutkimuksen havainnot nostavat esiin viisi osa-aluetta, jotka edellyttävät erityistä huomiota savuttomuustyön vahvistamiseksi.

Ensinnäkin työelämäyhteistyö kaippaa kipeästi savuttomuutta edistävän ohjeistuksen selkiyttämistä. Ammatillisen koulutuksen reformi siirtää opiskelua aiempaa enemmän työssäoppimispaikoille, mutta työssäoppimispaikoista puuttuvat oppilaitoksen järjestyssääntöjä tukevat savuttomuutta koskevat ohjeistukset. Tavoitteeksi olisi hyvä asettaa nykyistä selkeämmät käytännöt sekä savuttomuuden kirjaaminen oppilaitoksen ja työpaikan välisiin koulutussopimuksiin.

Toiseksi nuorten osallistamista on tutkimukseen osallistuneissa oppilaitoksissa hyödynnetty turhan vähän savuttomuustyön voimavarana, vaikka yleisellä tasolla ammatillisessa koulutuksessa opiskelijoiden osallisuus toimii melko hyvin (Nevalainen & Ollila 2015, 58; Basaran 2019). Nuorten osallisuutta ja opiskelijakunnan roolia on varaa vahvistaa savuttomuuden tukemiseksi. Myös opiskelijat kokivat omaehtoisen tekemisen ja nuorilta nuorille viestimisen mielekkäinä vaikuttamisen keinoina.

Kolmanneksi kieltojen ja sanktioiden ohella kaivattiin myönteisiä vaikuttamisen keinoja. Niiden suunnitteluun toivottiin ulkopuolisia resursseja, välineitä ja ideoita. Valmiit ja hyvin suunnitellut mallit sekä ohjeistetut savuttomuustyön toteuttamistavat toivotettiin tervetulleeksi.

Neljänneksi savuttomuustyön vahvistamisessa korostettiin johtajien eli rehtoreiden ja koulutuslapäälliköiden roolia. Henkilökunta toivoi rehtorilta tukea sekä osallistumista, ja rehtorit ja koulutuslapäälliköt katsoivat tehtäväkseen henkilökunnan sitouttamisen. Rehtorit ja koulutuslapäälliköt ovat siten keskiössä savuttomuuden edistämässä.

Viidenneksi henkilökunnan esimerkki on avainasemassa savuttomuustyön toteutumisessa. Savuttomissa oppilaitoksissa ja työpaikoilla henkilökunnan tupakointi vaarantaa savuttomuuden periaatteet. Savuttomuutta olisi pidettävä esillä rekrytointitilanteissa ja se olisi sisällytettävä entistä selkeämmin työsopimuksiin. Kaikkiaan oppilaitoksia on tuettava henkilökunnan tupakointirajoitusten toteutumiseksi.

Edellä luetellut viisi kohtaa noudattelevat myös aiemmissä selvityksissä, savuttomuutta edistävissä oppaissa ja toimenpideohjelmissa mainittuja painopisteitä (Luhta & Vainionpää 2009, Mustonen & Ollila 2009, Savuton oppilaitos -toimenpideohjelma). Oppilaitosten savuttomuustyössä on siten yhä kehitettävää alueilla, joita on toistuvasti korostettu oppilaitosten tueksi laadituissa ohjeissa (Savuton oppilaitos -toimenpideohjelma; Savuton toimintakulttuuri -toimenpideohjelma 2015) ja toiminnan arvioinneissa (ks. esim. Hietanen-Peltola & Korpilahti 2015, Nevalainen & Ollila 2015). Tämän vuoksi oppilaitosten savuttomuutta koskevien käytäntöjen toteutuminen arjessa edellyttää myös rakenteellisia toimia.

5.2 Miten eteenpäin?

Tutkimuksen havaintojen valossa savuttomuuden edistämässä ei näytä riittävän, että tupakkalaki luo oppilaitoksille veloitteen edistää savuttomuutta. Sekään ei vielä riitä, että johdolle ja henkilöstölle suunnataan ohjeistusta savuttomuustyön tueksi tai että savuttomuustyön toteuttamiseen tarjotaan valmiita välineitä oppaiden ja materiaalien muodossa.

Tutkimuksen havainnot peräänkuuluttavat selkeitä rakenteita savuttomuustyön toteuttamiseksi. Rakenteisiin liittyvät toiveet näkyvät eri tasoilla. Ensinnäkin, johtajat kaipaavat välineitä henkilöstön sitouttamiseksi. Toiseksi, henkilöstö toivoo malleja savuttomuustyön käytännön tekemiselle, ja kolmanneksi, opiskelijat haluavat sääntöjä ja sanktioita savuttomuuden edistämiseksi. Osapuolten toiveet toistavat samaa perusviestiä. Oppilaitoksissa tarvitaan rakenteita sekä savuttomuustyöhön että laajemmin arjen jäsentämiseen. Savuttomuustyössä ne tarkoittavat koko henkilöstöä sitovia yhteisiä linjoja ja työvälineitä. Yleisemmällä tasolla rakenteiden kaipuu tarkoittaa arjen järjestystä ja pysyvyyttä muutosten keskellä. Uudet tehtävät ja toimintatavat ovat ammatillisen koulutuksen reformin myötä muotoutumassa, ja työnkuvaa jäsentävät käytännöt koetaan helpotuksena.

Tutkimuksen havainnot peräänkuuluttavat selkeitä rakenteita savuttomuustyön toteuttamiseksi

Kaikkiaan ammatilliset oppilaitokset elävät tällä hetkellä uusien tehtävien ja velvoitteiden ristipaineessa. Ammattilaisten kouluttamiseen ja työvoiman takaamiseen liittyvät tehtävät ovat huonosti sovitettavissa syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvien velvoitteiden kanssa etenkin tilanteessa, jossa ammatillisten oppilaitosten resursseja on kavennettu merkittävästi. Herää kysymys, kohdistuuko ammatillisiin oppilaitoksiin työvoiman kouluttamisen ja laajempien hyvinvointitavoitteiden yhteensovittamisen osalta kohtuuttomia odotuksia nykyisellä resurssipohjalla? Syrjäytymisen ehkäisyyn liittyvien tavoitteiden lunastaminen sekä opiskelijoiden elämänhallinnan ja hyvinvoinnin tukeminen edellyttävät yhteisöllistä otetta ja vahvaa ohjausta.

Koulutuspolitiikkaa on kuitenkin viime vuosina rakennettu yksilöllisyyttä korostavien ja aktiivisuutta edellyttävien periaatteiden varaan (Maunu 2016, Tanner 2018). Myös ammatillista koulutusta on viety yksilöllisen valinnanvapauden ja itseohjautuvuuden suuntaan – eli pikemminkin etäämmäs rakenteista kuin niitä kohti. Tästä kertovat yksilölliset opintopolut ja opintosuunnitelmat, jotka sisältävät hyvän tarkoituserän ohella myös kääntöpuolen (ks. esim., Maunu 2018, Tanner 2018). Ongelmia voi seurata, jos yksilöllisyyden lisääntymisen edellyttämää ohjausta ja ryhmän tukea on säästötoimenpiteiden myötä yhä vähemmän saatavilla. Itseohjautuvuuden vaade voi myös sopia huonosti yhteen ammattiin opiskelevien toiveiden ja tarpeiden kanssa, jotka yksilöllisen menestymisen tai itsensä toteuttamisen sijaan liittyvät vahvoihin ja selkeisiin sosiaalisiin kiinnikkeisiin sekä rutiineihin (ks. Maunu 2016).

Itseohjautuvuuden dilemmaa voi rinnastaa myös savuttomuustyön alueelle. Oppilaitosten henkilöstöllä on mahdollisuus rakentaa toimintamalleja soveltamalla savuttomuustyön toimenpideohjelmia ja suosituksia (ks. Luhta & Vainionpää 2009, Mustonen & Ollila 2009, Savuton oppilaitos-toimenpideohjelma). Tutkimuksen tulokset kuitenkin osoittavat, että itseohjautuvuuden sijaan savuttomuustyössä kaivataan johdon vahvaa roolia ja esimerkkiä sekä valmiita malleja.

Tutkimuksen tulosten valossa keskeistä on, että savuttomuustyö saadaan yhtäältä osaksi johtamista ja toisaalta osaksi opetussuunnitelmia. Näyttää siltä, että **savuttomuustyön vakiinnuttaminen ja systematisoiminen edellyttävät toimia kolmella tasolla.**

Ensinnäkin henkilöstölle tarvitaan valmiita malleja työn toteuttamiseksi, ”ns. nikotiinitomuuskansioita”, jotka sisältävät valmiit materiaalit (julistheet, opasteet) sekä ohjeet työn toteuttamiseksi ja tapahtumien organisoimiseksi.

Toiseksi tarvitaan tupakka- ja nikotiiniteeman integrointia osaksi henkilöstön työnkuvaa, eli teeman vahvempaa sisällyttämistä opetussuunnitelmiin, opetukseen ja ammatillisuuteen, jotta se leviää toimintaan eikä jää kirjallisten ohjeistusten asteelle. Savuttomuustyö on toteutukseen tuotava oppilaitoksen rakenteisiin. Vaikka ammatillisissa oppilaitoksissa on päihdeiden käytön ehkäisyä koskevat kirjalliset käytännöt (Basaran ym. 2019) ja opiskeluhoitoa koskevat savuttomuuden edistämiseen velvoittavat määräykset (OPH määräys 285-2018), niiden implementoinnissa käytännön toimintaan on vielä kehitettävää. Kirjallisten käytäntöjen ja toiminnan välinen epäsuhta näkyy savuttomuustyön haasteena. Se näkyy esimerkiksi siinä, että vaikka opiskeluhoitoa vastuutetaan savuttomuuden edistämiseen velvoittavalla määräyksellä (ks. OPH määräys 285-2018), kirjalliset toimintamallit kääntyvät heikosti käytännön toiminnaksi. Samoin tupakkatuotteiden ehkäisyä koskevat kirjalliset ohjeet ja puuttumiskäytännöt eivät näy henkilökunnan arkisissa toimintatavoissa.

Havainto kertoo ammatillisten oppilaitosten virallisesta ja epävirallisesta kulttuurista (ks. esim. Kiilakoski 2012). Kahden kulttuurin rinnakkaisuus näyttää pätevän savuttomuustyöhön yhtä lailla kuin muuhunkin opetus- ja kasvatustyöhön: jotta kirjalliset ohjeet muuttuisivat vakiintuneiksi käytännöiksi eikä savuttomuustyö jäisi yksittäisten henkilöiden varaan, sille tulisi saada virallisten instituutioiden, esimerkiksi opettajankoulutuksen, opetussuunnitelman ja työehtosopimusten, täysimääräinen tuki (ks. Tanner 2018). Henkilökunnan jäsenet keskittyvät tekemään sitä, minkä he kokevat kuuluvan omaan työhönsä (Maunu, 2016, 106). Tästä syystä koko henkilökunta tulisi sitouttaa savuttomuustyöhön, ja savuttomuuden edistäminen olisi sisällytettävä kaikkien henkilökunnan jäsenten työnkuvaan.

Kaikille oppilaitoksessa työskenteleville tulisi olla selvää, miten tupakkatuotteiden käyttöön puututaan, miten sääntörikkomuksissa toimitaan ja miten tupakkatuotteiden lopettamista tuetaan. Savuttomuustyön tarkastelu nostaa siten esiin samoja havaintoja, jotka koskevat ammatillisten oppilaitosten henkilökuntaa yleisemminkin. Ne koskevat yhtäältä työtehtävien kirjoa sekä epämääräistä organisointia, ja toisaalta oppilaitoksen johdon etäisyyttä henkilöstön arkityöstä. Henkilökunta ei ilman tukea koe ehtivänsä, pystyvänsä tai jaksavansa omakseen uudenlaisia toimintatapoja, vaikka tunnistaisivatkin niiden hyödyt. (ks. Maunu 2016.)

Kolmanneksi nikotiinittomuuden vahvistamisessa tarvitaan johtajien tukea ja teeman integrointia johtamiskoulutukseen. Tämän tutkimuksen havainnot muistuttavat muidenkin tutkimusten esiin nostamia johtoporrasta koskevia toiveita. Ammatillisten oppilaitosten opettajien työnkuvaa tarkasteltaessa havaittiin, että opettajat toivovat esimiehiltään ja johtajiltaan aikaa ja huomiota omaan arkityöhönsä sekä tukea työn tekemiseen (ks. Maunu 2016). Vastaavia toiveita johdon roolin vahvistamisesta esitettiin myös savuttomuustyössä.

Savuttomuustyön vahvistaminen edellyttää siten teeman integrointia johtamiseen, opetukseen, kasvatusvastuuseen ja laajempaan hyvinvointinäkökulmaan, jota ammatillisissa oppilaitoksissa olisi varaa syventää yleisemminkin (ks. esim. Maunu 2014). Ammattitaitojen opettamisen ohella hyvinvoinnin edistäminen voisi olla vahvemmin osana työ- ja toimintakykyä. Olisi eduksi pohtia, voisiko ammattitaitojen opiskelun rinnalla työkyvyn edistäminen olla oma oppiaineensa. Siten myös savuttomuudesta tulisi luonteva osa ammattiin oppimista. Ammatillisuuteen ja oppiaineisiin integroinnin ohella savuttomuustyön vahvistaminen edellyttää teeman nostamista jatkuvaksi osaksi oppilaitosarkea. Yksi tapa integroida savuttomuustyötä oppilaitoksen rakenteisiin on teeman sisällyttäminen lukuvuosiryhtiin, esimerkiksi eri teemoja jäsentävän SAKU ry:n hyvinvoinnin vuosikellon avulla, jolloin aihe pysyisi säännöllisesti esillä eikä jäisi irralliseksi toiminnaksi (ks. Hyvinvoinnin vuosikello).

Savuttomuustyön vahvistaminen edellyttää teeman integrointia johtamiseen, opetukseen, kasvatustuuseen ja laajempaan hyvinvointinäkökulmaan

Vaikka nikotiinittomuuden vahvistaminen ammatillisissa oppilaitoksissa vaatii edelleen panostusta, välittyy tutkimuksen havainnoista kuitenkin rohkaiseva viesti: mahdollisuuksia savuttomuustyön integrointiin ja käytäntöjen vakiinnuttamiseen on runsaasti. Huolimatta siitä, että ammatillisissa oppilaitoksissa eletään uudistusten keskellä ja monet muutokset työllistävät oppilaitosten henkilökuntaa, aiheen tärkeys tunnustetaan ja sen eteen työskennellään. Oppilaitoskierros osoitti, että henkilökunta on sitoutunutta ja motivoitunutta ja tekee päivittäin parhaansa suuren nuorten joukon eteen. Kyse ei siten ole välinpitämättömyydestä tai siitä, ettei halua tekemiseen ole, vaan pikemminkin rakenteiden ja toimintaan integroituneiden käytäntöjen vahvistamisen tarpeesta. Oppilaitoksissa tehtävän työn tueksi tarvitaan myös asennemuutosta: on luovuttava listaamasta sitä, mikä ei suju ja lakattava vertaamasta ammatillisia oppilaitoksia lukioihin (ks. myös esim. Maunu 2018). Sen sijaan on kasvatettava ammatillisten oppilaitosten arvostusta ja käytettävä ammatillisuutta voimavarana ja savuttomuuden tukena.

LISÄMATERIAALIA NIKOTIINITTOMUUDEN TUKEMISEEN OPPILAITOKSISSA

NikEdu www.nikedu.fi

Oppilaitosten johdolle, opettajille ja kasvattajille tietoa ja materiaaleja nikotiinittoman elinympäristön kehittämiseen, oppitunneille ja terveystuuseen

Fressis www.fressis.fi

Nuorille suunnattua tietoa tupakasta ja muista nikotiinituotteista sekä tukea niiden käytön lopettamiseen ja terveellisten elämäntapojen vahvistamiseen

Röökikroppa www.rookikroppa.fi

Tietoa nuorille tupakan ja nuuskan haitoista elimistössä

LÄHTEET

- Basaran, Zeren, Ollila, Hanna, Markkula, Jaana (2019) Ehkäisevän päihdetyön käytännöt toisen asteen oppilaitoksissa 2012-2016. Tutkimuksista tiiviisti. Helsinki: THL.
- Demant, Jakob & Törrönen, Jukka (2011) Changing drinking styles in Denmark and Finland. Fragmentation of male and female drinking among young adults. *Substance Use and Misuse* 46 (10), 1244–1255.
- Hietanen-Peltola, Marke & Korpilahti, Ulla (2015) Terveellinen, turvallinen ja hyvinvoiva oppilaitos. Opas ympäristön ja yhteisön monialaiseen tarkastamiseen Helsinki: THL.
- Honkanummi, Eeva (2016) Tupakatta paras amiksessa -yhteiskehittäminen 2013–2015. Loppuraportti. <https://bit.ly/2HgmyLT>. Haettu 18.01.2019.
- Hyvinvoinnin vuosikello. Saku ry. <http://arjenarkki.fi/hyvinvointia/hyvinvoinnin-vuosikello/fi>. Haettu 29.01.2019.
- Katainen, Anu (2009) Keskiluokan valinta ja työväenluokan riippuvuus? Tupakoinnin perustelutavat toimihenkilöillä ja työntekijöillä. *Sosiologia* 46(2), 96–110.
- Kiilakoski, Tomi (2012) Koulu nuorten näkemänä ja kokemana. Tilannekatsaus marraskuu 2012. Helsinki: Opetushallitus.
- Kinnunen, Jaana, Pere, Lasse, Raisamo, Susanna, Katainen, Anu, Ollila, Hanna & Rimpelä, Arja (2017) Nuorten terveystapatutkimus 2017: Nuorten tupakkatuotteiden ja päihteiden käyttö sekä rahapelaaminen. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2017:28. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kouluterveyskysely (2017) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Verkkoaineistot: <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kouluterveyskysely>. Haettu 18.01.2019.
- Koskinen, Seppo & Martelin, Tuija (2013) Suomalaisten terveys, toimintakyky ja terveyserot. Teoksessa Sihto ym. (toim.): *Terveyspolitiikan perusta ja käytännöt*. Helsinki: THL.
- Laivisto, Virve, Eemola, Matleena & Laine, Lotta (2017) Nikotiiniton amis (namis) -hanke 2016–2017. Loppuraportti. <https://bit.ly/2FHuR0P>. Haettu 18.01.2019.
- Luhta, Reetta-Maija & Vainionpää Sinikka (2009) Tavoitteena savuton oppilaitos. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Maunu, Antti (2014) Kuinka terveyttä tehdään? Sosioekonomiset terveyserot ja ammatilliset oppilaitokset niiden kaventajana. Katsauksia. Helsinki: EHYT ry.
- Maunu, Antti (2016) Yhteisöjen aika. Ryhmäilmiö-malli ja sosiaalipedagogiikka ammatillisissa oppilaitoksissa. Helsinki: EHYT ry.
- Maunu, Antti (2018) Reformin ongelmat ja ratkaisut. <https://bit.ly/2CURNXu>. Haettu 29.1.2019.
- Mustonen, Niina & Ollila, Hanna (toim.) (2009) Tupakatta työelämään: savuttomuusopas ammatilliseen koulutukseen. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Mustonen, Niina & Ollila, Hanna (2012) Savuttomuustyö ammatillisessa koulutuksessa – Savuttomasta oppilaitoksesta työkyvyn ja terveyden avaimet. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Mäkelä, Minttu (2011) Savua ilmassa. Tupakoinnin paikka ammattiin opiskelevien elämässä. Helsinki: Elämäntapaliitto.
- NikEdu. <https://nikedu.fi/>. Haettu 22.1.2019.
- Nevalainen, Susanna & Ollila, Hanna (2015) Lasten ja nuorten tupakoimattomuuden edistäminen. Kansallisen strategian arviointi. Raportteja. Helsinki: THL.
- Ojajärvi, Anni (2009) Varusmies savuaa – tupakoinnin sosiaalinen ja kulttuurinen paikka armeijassa. *Yhteiskuntapolitiikka* 74(4), 400–411.
- OKM. Ammatillisen koulutuksen reformi. <https://minedu.fi/amisreformi>. Haettu 29.01.2019.
- OPH. Ammatillinen koulutus. https://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/ammattikoulutus. Haettu 29.1.2019.
- OPH (2018) Ammatillisen koulutuksen reformi. Mikä muuttuu ammatillisessa koulutuksessa opiskelijalle. <https://bit.ly/2TOiCE8>. Haettu 22.01.2019.
- OPH määräys 285-2018. Opiskelijahuollon keskeiset periaatteet ja tavoitteet. https://www.oph.fi/download/189927_Maarays_OPH-285-2018_Opiskelijahuollon_keskeiset_periaatteet_ja_tavoitteet_s.pdf

Paavola, Meri (2006) Smoking from Adolescence to Adulthood – A 15-year Follow-Up of the North Karelia Youth Project. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja 2006:A16.

Piispa, Matti (1995) Tupakan kulttuuriset merkitykset ja niihin vaikuttaminen. Tampere: Tampereen yliopisto.

Piispa, Mikko (2017) Sammuuko savuke, nouseeko nuuska? Tutkimus yläkouluikäisten tupakkatuotteisiin liittyvistä mielikuvista ja kokemuksista. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 199, verkkajulkaisuja 127. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Suomen Syöpäyhdistys ry. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/mikkopiispa_sammuukosavuke_verkko-1.pdf

Piispa, Mikko (2018) Nuuska ja nuoret – laadullinen selvitys nuorten nuuskankäytöstä ja hankintatavoista. Helsinki: EHYT ry. <https://bit.ly/2R2tMTt>.

Rimpelä, Arja (2005) Nuorten terveys. Teoksessa Arpo Aromaa, Jussi Huttunen, Seppo Koskinen & Juha Teperi (toim.) Suomalaisen terveys. Helsinki: Duodecim, 307–316.

Savuton oppilaitos -toimenpideohjelma. Savuton kunta -hanke. <https://bit.ly/2w5clqK>. Haettu 29.01.2019.

Savuton toimintakulttuuri. Päätöksestä toimenpiteisiin ja seurantaan. Savuton kunta -hanke. <https://bit.ly/2BaZg4m>. Haettu 29.01.2019.

Tanner, Niina (2018) Amis-yhteinen asia. Ratkaisuja ammatillisen koulutuksen rapautuvaan yhteisöllisyyteen. Helsinki: Vasemmistofoorumi.

Tavia, Minttu (2014) Perinteinen savuke menetti maineensa – uudet trendit tulevat. Tiimi 2014:5.

TEAvisari (2016) Terveystien ja hyvinvoinnin laitos. Verkkosivustot: <https://teaviisari.fi/teaviisari/fi/index>. Haettu 18.01.2019.

Tupakkalaki 693/1976. Annettu Helsingissä 13.8.1976. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1976/19760693>. Haettu 22.01.2019.

Tupakkalaki 549/2016. Annettu Helsingissä 29.6.2016. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160549>. Haettu 22.01.2019.

Wiss Kirsi, Hakamäki Pia, Hietanen-Peltola Marke, Saaristo Vesa, Rajamäki Aira, Ståhl Timo (2017) Hyvinvoinnin ja terveyden edistäminen ammatillisessa peruskoulutuksessa 2016. Tutkimuksesta tiiviisti 10. Helsinki: THL.

Verkkajulkaisu
ISBN 978-952-13-6608-6
ISSN 1798-8926